



Laiklik Bağlamında Başörtülü Kadın Siyasetçinin Ulusal Yazılı Medyada İlk Görünürlüğü¹

Araştırma Makalesi/Research Article

Aslı BEK^{2*} Mustafa KARA^{3**}

ÖZET

Bu araştırmada, laiklik ilkesine bağlı iki farklı ülkede, başörtüsüyle ulusal meclislere ilk kez seçilen iki kadın siyasetçinin, bu ülkelerin ulusal yazılı medyalarında nasıl görüldüklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma, örnek olay araştırması şeklinde tasarlanmış, Türkiye’den Merve Kavakcı’nın 1999’da Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne seçilmesi ve Amerika Birleşik Devletleri’nden Ilhan Omar’ın 2018’de Senatör seçilmesi ardından bu olayların her iki ülkenin ulusal yazılı medyalarına yansımaları örnek olay öğeleri olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla, Merve Kavakcı ve Ilhan Omar olayları araştırmanın sınırlarını oluşturmaktadır. Araştırma kapsamındaki, her iki ülkenin ulusal yazılı medyalarında yer alan haberler belge incelemesi yöntemiyle incelenmiştir. Aynı zamanda, günümüz Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde grubu bulunan siyasi partilerin önde gelen bazı üyeleriyle görüşmeler yapılarak, Merve Kavakcı ve başörtüsüyle siyaset konularındaki görüşlerine başvurulmuştur. Belge incelemesi ve görüşme yöntemleriyle ulaşılan veriler, belirlenen tema ve kodlara göre organize edilerek içerik analizi tekniğiyle çözümlenmiştir. Kodlamalarda ve bulguların görselleştirilmesinde nitel analizler için geliştirilen, Maxq-da Programı’ndan yararlanılmıştır. Sonuçta, Merve Kavakcı olayının Türk ulusal yazılı medyasında ağırlıklı olarak laiklik ilkesine aykırılık, karşı devrimcilik, kışkırtma, Amerikan ajanlığı şeklinde; Ilhan Omar olayının ise, Amerikan ulusal yazılı medyasında ağırlıklı olarak ırk/siyahi, Müslüman kadın ve mülteci kavramları üzerinden görüldüğü anlaşılmıştır. Yine, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde, halihazırda siyaset yapan partilerin önde gelen üyelerinin, kadınların başörtüleriyle Mecliste siyaset yapabilmeleri konusuna 1999 Merve Kavakcı olayına göre daha ılımlı yaklaşımları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Başörtüsü, kadın, laiklik, medya, siyasal katılım, Türkiye.

JEL Kodları: D-71, D-72

1 Bu çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı’nda tamamlanan “Politik Katılımda Başörtülü Kadının Görünürlüğü: Bir Politik Söylem Analizi” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

2 * Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, asliguzel@comu.edu.tr, Çanakkale, Türkiye. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0013-6568>

3 ** Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, mustafakara@comu.edu.tr, Çanakkale, Türkiye. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2012-4815>

First Appearance of Headscarved Female Politician in National Printed Media in Context of Secularism

ABSTRACT

In this research, it is aimed to determine how the two female politicians, who were elected for the first time in national assemblies with headscarves, were seen in the national print media of these countries in two different countries that adhere to the principle of secularism. The research was designed as a case study. Following the election of Merve Kavakçı from Turkey to the Turkish Grand National Assembly in 1999 and the election of Ilhan Omar from the United States as a Senator in 2018, the reflections of these events on the national written media of both countries are handled as case study items. Therefore, the events of Merve Kavakçı and Ilhan Omar constitute the limits of the research. Within the scope of the research, the news in the national written media of both countries was examined by document analysis method. At the same time, some of the prominent members of the political parties that have a group in today's Turkish Grand National Assembly were interviewed and their views on politics with the headscarf and Merve Kavakçı were sought. The data obtained by document analysis and interview methods were organized according to the determined themes and codes and analyzed by content analysis technique. The Maxqda Program, which was developed for qualitative analysis, was used in coding and visualization of the findings. As a result, the Merve Kavakçı incident was seen in the Turkish national print media as a violation of the principle of secularism, counter-revolution, provocation, and American spying. The Ilhan Omar incident was seen in the American national print media mainly through the concepts of race, Muslim women, and refugees. Again, it was determined that the leading members of the political parties in the Turkish Grand National Assembly were more approachable to women's ability to engage in politics with their headscarves compared to the 1999 Merve Kavakçı incident.

Keywords: *Headscarf, woman, secularism, media, political participation, Turkey.*

JEL Codes: *D-71, D-72*

* Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

GİRİŞ

Eğitim, kamu görevine girme, seçme ve seçilme temel insan hakları ve hürriyetleri kapsamında değerlendirilmektedir. Temel haklar ve hürriyetler çoğu devletin anayasasında ya da kanunlarında sayılarak güvence altına alınmışlardır. Buna karşın devletlerin tarihsel ve toplumsal gelişim süreçleri temel hak ve hürriyet anlayışlarını da şekillendirmektedir. Temel haklar ve hürriyet konusunda tabi ve pozitivist hak anlayışlarından söz edilmektedir. Tabi hak anlayışına göre, insan, sırf insan olması dolayısıyla, doğuştan gelen bazı hak ve hürriyetlere sahiptir. Bu haklar devletten önce gelir, insana devlet tarafından verilmiştir, dolayısıyla devlet bunlara dokunmamalıdır. Pozitivist hak anlayışına göre ise hukukun tanımadığı ve korumadığı bir temel hak ve hürriyetin bireylere sağlayabileceği bir güvence yoktur. Temel haklar ve hürriyetler, hukuk kuralları tarafından yaratılmış, hukuk kuralları da devlet tarafından konulmuştur. Temel haklar ve hürriyetler devletten önce ve devletin üstünde değildirler. Temel haklara ve hürriyetlere

bireyler doğuştan sahip değildir; bu haklar onlara devlet tarafından verilmiştir ve gerektiğinde de devlet tarafından sınırlandırılabilirler. Temel haklar ve hürriyetler “negatif statü hakları, pozitif statü hakları ve aktif statü hakları” şeklinde sınıflandırılmaktadır. Negatif statü hakları konut dokunulmazlığı, güvenlik, din hürriyeti, düşünce hürriyeti gibi kişinin devlet tarafından aşamayacak ve dokunulamayacak özel alanının sınırlarını çizen hak ve hürriyetlerdir. Pozitif statü hakları, çalışma hakkı, sağlık hakkı, konut hakkı gibi bireylere devletten olumlu bir davranış, bir hizmet, bir yardım isteme imkânı tanıyan haklardır. Aktif statü hakları ise, seçme ve seçilme hakkı, siyasi parti kurma ve siyasi faaliyette bulunma hakkı, kamu hizmetine girme hakkı, dilekçe hakkı gibi kişilerin devlet yönetimine katılmasını sağlayan haklardır (Gözler, 2008: 148-150; Gözler: 2018: 109-111).

Seçme ve seçilme, siyasi faaliyette bulunma hakkı aktif statü hakları kapsamında yer almaktadır. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, pozitivist hak anlayışı çerçevesinde anayasalarda temel hak ve hürriyetlere yer verilmiş ve bunlar devlet tarafından sınırlandırılmıştır. Devletin temel ilkeleri arasında sayılan ve 1937’de 1924 Anayasası’na eklenen, 1961 ve 1982 anayasalarında da yer alan laiklik ilkesinin katı bir şekilde uygulanması sonucu, din hürriyeti çerçevesinde başörtüsü kullanan kadınlar uzunca bir süre eğitim, siyaset, kamu görevi gibi aktif statü haklarını kullanamamışlardır. Bu kısır döngüyü kırmaya yönelik ilk girişim, 1999 Milletvekili Genel Seçimleri’nde gerçekleşmiştir. Fazilet Partisi (FP)’nden aday gösterilen Merve Kavakcı ile Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)’den aday gösterilen Nesrin Ünal; Yüksek Seçim Kurulu (YSK) tarafından, seçimlere katılmalarında hukuki herhangi bir sakınca görülmeyerek milletvekili seçilmişler ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)’ne girmeye hak kazanmışlardır. Ancak meclis içinden ve dışından baskılar neticesinde, Nesrin Ünal başı açık milletvekili yemin ederken, başını açmak istemeyen Merve Kavakcı, dönemin başbakanı Bülent Ecevit’in meclis kürsüsünden, iktidar vekillerine “bu hanıma haddini bildiriniz” çağrısı üzerine iktidar vekillerinin meclis kürsüsünü işgal etmeleri, hakaretleri ve üstüne yürümleri nedeniyle milletvekili yemini edemeyerek, FP’li vekillerin korumasında meclis genel kurulunu terk etmek zorunda kalmıştır. Bu olay aynı zamanda FP’nin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasında önemli bir gerekçe olarak gösterilmiştir (Anayasa Mahkemesi Kararı için bkz. RG: 05/02/2002-24631). Diğer yandan, başörtülü kadınların üniversiteler ve vergi daireleri dışında, diğer kamusal alanlara girişleri de hükümetçe alınan tedbirlerle engellenmiştir. 1982 Anayasası’nın 13. maddesindeki “temel hak ve hürriyetlerin, ancak kanunla sınırlandırılabilceği” hükmüne rağmen (bkz. RG: 09/11/1982-17863), yönetmeliklerle başörtülü kadınlar kamusal alandan dışlanmışlardır. Dönemin önde gelen medya ve sivil toplum kuruluşları hükümete destek vererek ya da sessiz kalarak, başörtülü kadınların kamusal alandan dışlanmalarına katkıda bulunmuşlardır.

Başörtüsüyle siyaset tartışması, Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’de 2018’de Ilhan Omar’ın Senatör seçilmesi sürecinde de yaşanmıştır. Müslüman ve siyahi bir kadının ulusal meclise seçilmesi, yazılı medyada haber olmasına karşın, laiklik ilkesini zedelediği gerekçesiyle hiçbir siyasi parti mahkeme

kararıyla kapatılmamış, medyada Müslümanların inanç ve değerlerini aşığılayan yayımlar yapılmamıştır. Araştırmada laik değerlere bağılı iki ülke olan ABD ve Türkiye’de, başörtülü siyasetin ulusal yazılı medyalarında ilk kez nasıl görüldüğü karşılaştırılarak, farklı laiklik uygulamalarının başörtülü kadınların siyaset yapma hakları üzerindeki etkisi değerlendirilmek istenmiştir.

Türkiye’de bir döneme damgasını vuran başörtülü siyasetin, ulusal yazılı medyada ilk kez nasıl görüldüğünün ortaya konulması, laiklik ilkesinin en katı şekilde uygulandığı dönemde, çoğunluğun Müslüman olduğu kabul edilen bir ülkede, medyanın halkın inanç ve değerlerinden ne kadar uzaklaştığını göstermesi bakımından araştırılmaya değer görülmüştür. Araştırma nitel örnek olay araştırması şeklinde tasarlanmıştır. Araştırmada a) Başörtülü siyaset Türk ulusal yazılı medyasında ilk kez nasıl görülmüştür? b) Merve Kavakcı ve İlhan Omar olaylarının ABD ve Türkiye ulusal yazılı medyalarında görülmeleri arasında nasıl bir farklılık vardır? c) Günümüzde, TBMM’de siyaset yapan partilerinin önde gelen isimleri, Merve Kavakcı olayını bugün nasıl değerlendirmektedirler? sorularına cevap aranmıştır. Araştırmada ilk olarak literatür özeti başlığı altında, laik devlet sisteminde ve Türkiye’de kadın-siyaset ilişkisi değerlendirilmiştir. İkinci olarak, yöntem başlığı altında araştırmanın veri toplama yöntemi ve analiz tekniği anlatılmıştır. Üçüncü olarak, araştırma bulguları aktarılmış ve kısaca değerlendirilmiştir. Son olarak, araştırma bulguları kuramsal çerçeve bağlamında değerlendirilmiş ve araştırma sonucuna yer verilmiştir.

1. LİTARETÜR ÖZETİ

Araştırmanın bu bölümünde ilk olarak; laiklik kavramı, ardından laik devlet sisteminde kadın ve siyaset ilişkileri açıklanmıştır. İkinci olarak, Türkiye’de laiklik ve başörtülü kadının siyasetteki yeri anlatılmaya çalışılmıştır.

1.1. Laiklik Bağlamında Kadın-Siyaset İlişkisi

Laiklik kavramı çoğu kez sekülerizmle ilişkilendirilmektedir. Günlük dilde kullanımı yaygın olmayan sekülerizm Latince “soeculum” kökenine dayanmakta ve üç anlamı bulunmaktadır. İlki “yüzyıl, çağ”dır. İkinci olarak, Manastıra kapanarak inzivaya çekilen din adamlarının tersine dünya ile etkileşimi devam eden din adamlarını ifade ederken “soeculum” kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Üçüncüsü ise, toplumsal hayatı sürdürürken dini referans almaktan uzaklaşmaktır (Ertit, 2014: 106). Bu çalışmada sekülerizm üçüncü anlamıyla kullanılmaktadır. Albayrak (2018), “seküler”i kutsalsızlık, “sekülerleşme”yi süreç ve “sekülerizm”i ise sekülerliği hedefleyen ideoloji olarak tanımlamıştır.

Laisizm ya da laiklik; sekülerizm kavramıyla eşdeğer görülmesine rağmen, bu iki kavram farklı anlamlara karşılık gelmektedir. Laiklik kavramı da sekülerizm gibi birden fazla anlamı olan bir kavramdır. Bunlardan ilki, devlet-din ayrımı; ikincisi dinlere özgürlük alanı bırakılması, üçüncüsü ise, din ve inanç özgürlüğü olarak ifade edilmektedir (Bezci, 2015: 2-3). Tanımların ortak noktası din ve inanç üzerindeki devlet müdahalesine izin verilmemesidir. Türkiye’de din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması

olarak öğretilen laiklik kavramı, bazı kesimlerce siyasette bu anlamın dışına taşınarak, “din istismarcılığının toplum üzerindeki etkisini kırmak” şeklinde yorumlanmaktadır (Kanadoğlu, 2013: 354).

Laiklik, kimi zaman muhafazakarlık karşıtlığı gibi algılanmaktadır. Bu bağlamda muhafazakarlık, toplumsal normlara, toplumsal normları uygulayan kurumlara ve dönüşüme karşı geldiği düşünülerek, gericilikle ilişkilendirilmektedir. Muhafazakâr kişi tanımlanırken; geçmişe, geleneğe, vatana, aileye ve dine bağlılık özellikleri vurgulanmaktadır (İnce, 2010: 26). Arapça hıfz kökünden gelen muhafazakarlık kelimesi bu dilde saklamak, korumak, akılda tutmak anlamına gelmektedir (Altınıyıldız, 2003: 179). Muhafazakarlığın günlük dilde kullanılan iki farklı tanımı mevcuttur. Bunlardan birincisi değişime, yeniliğe karşı reddetme tepkisidir; ki burada aslında muhafazakarlık kavramı tutuculuk ile karıştırılmaktadır. Muhafazakarlık kavramının ikinci anlamı ise, kişinin akıl ve bilgi bakımından sınırlılığını kabul eden, aile, gelenek, tarih ve din gibi toplumsal değerler üzerine şekillenen, radikal değişimleri reddederek, keskin görüşler karşısında ılımlı değişimi savunan ve bu doğrultuda siyaset yapan siyasi bir fikir geleneğidir (Özipek, 2011: 29). Bu çalışmada, muhafazakarlık ikinci anlamı ile kullanılmaktadır.

Din ve devlet ilişkileri ele alınırken değinilmesi gereken Merkez-Çevre (Center and Periphery) Kuramı Amerikalı Sosyal Bilimci Edward Shils tarafından ortaya atılmıştır. Türkiye’deki siyasi olayları yorumlarken sıkça başvurulan Merkez-Çevre Modeli Şerif Mardin tarafından tekrar yorumlanmıştır. Türkiye’nin ele alınacağı ikinci bölümde Şerif Mardin’in merkez-çevre yorumu inceleneceğinden bu bölümde sadece Edward Shils’in yaklaşımına yer verilmiştir.

Shils’e göre her toplum bir merkez üzerinde kurulmuştur. Burada merkezden kasıt coğrafya ya da meclis gibi somut bir merkez değil, inançlar ve değerler gibi soyut, kültürel bir merkezdir. Merkezi bir “değerler manzumesi” (Yapıcı, 2016: 17) şeklinde ifade edilebilir. Toplumun yöneten sembol, değer ve inançların genelini merkez olarak tanımlayan Shills’e göre toplumların merkezleri dine dayalıdır. Çünkü resmi din olarak belirtilmese ve hatta laik bir devlet olsa bile toplum çoğunluğunun yaşadığı dinin merkez üzerinde etkisi vardır. Merkezin özellikleri ise şöyle sıralanabilir; merkez anlamlı bir bütündür ve parçalara ayrılarak anlamlandırılmaz. Merkez bir eylem alanıdır ve roller merkez üzerinden kurumlar aracılığı ile dağıtılır. Merkezin inanç ve değerleri roller üzerinde somutluk kazanır. Merkezin altında pek çok sistem bulunmaktadır. Ekonomi teşkilatı, siyasi teşkilat, üniversiteler bunlara örnek gösterilebilir. Bu alt sistemlerin otorite mevki tarafından sahiplenilmesi ortak değerlerin benimsenmesine bağlıdır. Tüm alt sistemler birlikte, merkezi otoritenin benimsediği değerler genel olarak, merkezi değer sistemini meydana getirmektedirler. Merkezi değerler sisteminin örgütlenmiş hali toplumun yönetici sınıfına karşılık gelmektedir. Genellikle yönetici sınıfının toplumun elitlerinden oluşması, elitlerin merkezi değerleri koruma ve sahiplenmeleriyle alakalıdır (Shills, 2002: 86).

Laiklik ister din ve devlet işlerinin ayrımı isterse de devletin dine karşı tarafsız durması şeklinde ifade edilsin dünyanın hiçbir ülkesinde tam anlamıyla uygulanabilen bir laiklikten bahsedilemez. Çünkü

devlet toplumdan, toplum da dinden bağımsız düşünülebilecek kavramlar değildir. Bu nedenle, devletlerin uyguladıkları laiklik biçimleri hukuken benzerlik gösterebilirler dahi uygulama şekilleri toplum yapılarına ve düzenlerine göre farklılık göstermektedir. Dinden bağımsız devlet yönetimi oldukça güç iken, pek çok ülkenin de tam tersi din kaynaklı yönetimleri olduğu görülmektedir. Örneğin, İngiltere ve Danimarka’da Luthercilikle, Yunanistan’da ise Ortodokslukla devlet arasında sıkı ilişkiler bulunmaktadır. Danimarka’da, 1953 yılında kabul edilen Anayasa ile Lutherci Evanjelik Kilisesi “Milli Kilise” ilan edilmiştir. Kilisenin statüsü kanunla düzenlenmesinin yanı sıra devlet kilise tarafından desteklenmektedir (Bauberot, 2003: 16-17). Almanya’da ise İngiltere, Danimarka ve Yunanistan’ın aksine resmi din/millî kilise bulunmamaktadır. 1949 Alman Anayasası’nda devletin dini olmadığı ilan edilmesine rağmen, Anayasanın Allah ve insanlar gözetilerek hazırlandığı ifade edilmektedir (Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası, 2012: 12). Hollanda’da ise, 1789 Fransız İhtilali’ne dek resmi din Kalvenizm iken, sonrasında devlet kilisesi kaldırılmıştır. 1848 Fransız Anayasası’nda “din” başlıklı bir bölüm varken, 1983’te bu bölüm tamamen Anayasa’dan çıkarılmıştır (Bauberot, 2003: 21).

ABD Anayasasında, Kongrenin, herhangi bir dinin kurumsallaşmasını sağlayacak ya da herhangi bir dinin özgürlüğünü kısıtlayacak yasa yapamayacağı belirtilmiştir (The Constitution of the United States of America s. 63). ABD’de, kamusal alanda dini sembollerin kullanılmasında herhangi bir engel söz konusu değildir. Başkan Eisenhower tarafından ABD dolarının üzerine “Tanrıya İnanıyoruz” ifadesinin eklenmesi, başkanların İncil ile yemin etmeleri, kilise ve din adamlarını ziyaret etmeleri devletin dine karşı olumsuz tavır içerisinde olmadığını göstermektedir (Albayrak, 2018: 14-15). Yine, 1993 Dini Özgürlük Restorasyonu Yasası ile okullarda dini sembollerin kullanımına serbestlik tanınmış, Kızılderili ayinlerinde güvenliğinin devlet tarafından sağlanması gibi dini yaşamı kolaylaştıran bazı iyileştirmeler dahi yapılmıştır (congress.gov, 2020). İncelenen örnekler arasında Fransa dışındakilerin, din ve devlet işleri arasındaki ilişkilerde daha ılımlı bir tavır sergiledikleri söylenebilir. Ülkelerin, tarihsel ve toplumsal koşullarını dikkate alarak, kendilerine özgü laiklik uygulamaları geliştirdikleri görülmektedir. Laiklik bu ülkelerde toplumsal bir ihtiyacın sonucunda geliştiğinden, laik değerlerin uygulanması konusunda önemli bir dirençle karşılaşılmamıştır denebilir.

Seküler dünya görüşünün gelişiminde, Batının geçirdiği modernleşme sürecinin etkileri de vardır. Modernleşmeyle birlikte, dinin toplumsal hayat üzerindeki etkisi azalmaya, dinin kadın ve erkekler için belirlediği hayat tarzı da yerini modern yaşama bırakmaya başlamıştır. Avrupa’da, din savaşlarının önüne geçmek ve bireysel özgürlükleri korumak gibi gerekçelerle gündeme gelen sekülerizm, modernleşmenin önemli bir unsuru haline gelmiştir. Seküler teori, dini inançlara mesafeli durmayı savunsa da pratikte Batının dini ve kültürel değerlerini temel almıştır. Sekülerizm, Batıda kadının toplumsal statüsünü geliştiren feminizmin gelişmesine de katkıda bulunmuştur (Sevim, 2005: 7-8). Feminizm, kadınlara erkeklerle eşit haklar talep eden, cinslerin eşitliğine dayanan siyasi bir akımdır (Beaviour, 2010: 29). Ekofeminizm, siyah feminizm, muhafazakâr, hatta ırkçı feminizm türlerinden

söz edilmektedir (Rommelspacher, 1999: 55). 1980'lere kadar liberal, sosyalist ve radikal feministlerin ortak çabası kadınların siyasi cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmak üzerine yoğunlaşmıştır (Kartal, 2016: 63). Liberal feministler kadınların oy hakkı için mücadele verirken, radikal feministler ataerkil toplum yapısının kadınlar üzerinde oluşturduğu ortadan kaldırmaya ve kadınların sosyal rollerini değiştirmeye yoğunlaşmışlardır (Eisenstein, 1999: 205). Radikal feministler ırk ve sınıf ayrımı yapmadan siyasi hakların tüm kadınlara tanınmasını talep etmişlerdir. Marksist feministler ise ataerkilliğinin nedenini, erkeğin iş gücüne katılımının kadınlardan yüksek olmasıyla ilişkilendirmişler, kadınların işgücüne daha fazla katılmaları gerektiğini savunmuşlardır (Walby, 1990: 3).

Sekülerizm karşısında, mevcut siyasal ve sosyal yapının korunmasından yana olan muhafazakârlar başta feminizm olmak üzere bu yapıya tehdit olarak gördükleri düşüncelere karşı çıkmışlardır. Muhafazakârlar bakımından mevcut düzenin korunmasında kadınlar önemli bir yere sahiptirler. Geleneksel değerlerin korunması adına, kadının ailedeki konumu muhafaza edilmelidir. Kadın ve erkeğin doğuştan gelen özellikleri, onların toplumsal rollerini ve konumlarını da belirlemektedir. Bu bakımdan "biyoloji kaderdir" ve herkes kaderin kendilerine biçtiği sosyal rolleri yerine getirmelidir (Heywood, 2011: 253). Bu noktada nüfusun çoğunluğu Müslümanlardan oluşan ülkelerde kadının siyasetteki durumu, kadının siyasetteki yeri hakkında farklı gerçeklikleri ortaya koymaktadır. 2016 yılında İslam İş Birliği Teşkilatı'nın kadını merkeze alan faaliyetlerinde bir aşama kaydedildiği söylenebilir. 13. İslam Zirvesi'nin öncelikli konusu; kadının güçlendirilmesi olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda, her alanda kadınların güçlendirilmesi, eşitsizliklerin uygun politikalar aracılığıyla giderilmesi hedeflenmiştir (Yıldırım ve Gül, 2021: 691). Asya Kıtası, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgeleri dünyada Müslüman nüfusun yoğun olduğu yerlerdir. Birleşmiş Milletler'in "Siyasette Kadınlar: 2021" başlıklı raporda, ülke parlamentolarında kadınların oranlarına yer verilmiştir. Kadınların ulusal parlamentolarda temsili hususunda dünya ortalaması %25,6 iken, bu oran Asya Kıta'sında %20,4, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da ise %17,8'dir. Aynı raporda yer alan kadın bakan sayılarına göre ülkeler listesinde; Sudan 4 bakan (%20), nüfusun yarısı Müslüman olan Çad 7 bakan (%20), Somali 5 bakan (18,5), Türkmenistan 1 bakan (%3,7) ile yer alırken Suudi Arabistan ve Azerbaycan'da ise hiç kadın bakan bulunmamaktadır (unwomen.org, 2021). Müslüman nüfusun yoğun olduğu ülkelerde, bakan ve milletvekili düzeyindeki kadın siyasetçi oranlarının dünya ortalamalarının biraz altında olduğu görülmektedir. Dünya nüfusunun yarısının kadınlardan oluştuğu düşünüldüğünde, ulusal parlamentolarda kadınların nüfuslarıyla orantılı şekilde temsil edilmedikleri söylenebilir.

1.2. Türkiye'de Laiklik, Başörtülü Kadının Kamusal Alanda ve Siyasette Var Olma Mücadelesi

Türkiye'nin tarihsel ve toplumsal yapısı, hemen her dönemde, Avrupa ile sınır komşusu olması nedeniyle, Batıdaki gelişmelerden önemli oranda etkilenmektedir. Osmanlı Devleti'nden, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne geçiş sürecinde Cumhuriyetin kurucu kadroları, Batıyı ileriye taşıdığına inandıkları

değerleri, genç Cumhuriyete aktarma çabasında olmuşlardır. Laiklik ilkesi de bu değerler arasında yer almaktadır. (Lewis, 2007: 104). Ancak Cumhuriyetle birlikte Türkiye’de laiklik, Batıdakinden farklı olarak bürokratik seçkinlerin dini kontrol etme ve dindarları terbiye etme işlevi görmüştür. Öyle ki, sekülerizm, zaman içerisinde yoğun din karşıtı ve pozitivist bir karakter kazanmış, muhalifler tarafından “resmi dinsizlik dogması” olarak nitelendirilmiştir (Heper, 1985: 99).

Cumhuriyet’e geçişle birlikte, ümmet anlayışı yerini millete bırakmış, Türklük vurgusu öne çıkarılmıştır. Teokratik sistemin zıttı olan bu sistemde, dinin devlet alanında herhangi bir etkisi olmamakla birlikte, dini alanlarda devlet politikalarının yoğun etkisine değinilmiştir (Başgil, 2011: 200-201). 1923’te devletin temel ilkeleri arasına giren laiklik, inanç sahibi olanlarla olmayanların bir arada hoşgörüyü yaşamaları şeklindeki tanımından (Yetkin, 2013: 59) farklı uygulanmıştır. “Devlete bağlı din dönemi” olarak ifade edilen bu dönem, Türkiye’de merkez ile çevrenin yer değiştirdikleri 2000’li yıllara dek devam etmiştir (Koçal, 2012: 81). İslam ülkeleri arasında laiklik ilkesini benimseyen tek ülke olan Türkiye’nin sosyal yaşamda Batılı ülkeleri örnek alarak bir takım yenilikler yapılmıştır (Tayhani, 2009: 517).

Laiklik ilkesi, esasında devletin toplumdaki inançlar arasında ayırım gözetmemesi şeklinde bir anlama sahipken, Türkiye’de kişiler laik-antilaik olarak kategorize edilmişlerdir. Esasında, laiklik devletlerin idare sürecinde benimsedikleri bir ilkedir ve kişiler laik olamazlar. Laik olduklarını söyleyenler, laik devlet düzenini savunduklarını ifade etmektedirler. Kişinin inancı, laiklik ilkesini benimsemesine engel değilken, laiklik eşittir inançsızlık tartışmaları uzun süre devam etmiştir (Ateş, 1980: 130-131). Keyder (1987: 121), Türkiye’deki laikleşme çabalarını Batı’daki kilise-devlet ayırımının aksine, bürokratların dini hayatlarının üzerinde kontrol mekanizması haline gelen bir aygıt olarak yorumlamıştır. Cumhuriyetin ilk yirmi yılı, toplumu laiklik ilkesine göre şekillendirmeye yönelik düzenlemelerle geçmiştir. Laiklik ve Kemalizm karşıtlığı ise gericilik olarak adlandırılmış, devlet bu yöndeki akımları etkisiz kılmak için ciddi tedbirler almıştır (Mardin, 2015: 5).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında, laik bir toplumsal düzen sağlamak amacıyla yapılan düzenlemelerin izlenmesi mümkündür. 1921 Anayasası’nda laiklikle ilgili herhangi bir düzenlemeye yer verilmemekle birlikte, 1923’te yapılan Anayasa değişikliğiyle, 2. maddeye “Türkiye Devletinin dini İslam’dır” ibaresi eklenmiştir (Özdemir, 2007:20-21). Birinci TBMM’deki muhalifler, Meclis dışında bırakıldıktan sonra yapılan 1924 Anayasası’nda, 1928’de yapılan değişiklikle “Devletin Dini İslam’dır” ibaresi Anayasa’dan çıkarılmış, milletvekili yeminindeki “vallahi” kelimesi “namusum üzerine söz veririm” şeklinde değiştirilmiş, din işlerini düzenleme işi TBMM’nin görevleri dışında bırakılmıştır. 1937’de Anayasaya “Türkiye Devleti; Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve İnkılapçıdır” ibaresi eklenmiştir. 75. maddede hiç kimsenin din veya mezhebine göre muameleye uğramayacağı belirtilerek, her türlü dini ayin serbest bırakılmıştır (Özkul, 2014: 287). 1961 Ana-

yasası'nın 2. maddesinde de Türkiye Cumhuriyeti'nin "...laik ve sosyal bir hukuk devleti" olduğu belirtilerek, laiklik ilkesine vurgu yapılmıştır (Özkul, 2014: 288). Aynı Anayasa'nın 12. maddesinde herkesin "...felsefi inanç, din ve mezhep ayırımı gözetilmeksizin, kanun önünde eşit", 19. maddesinde "...dini ayin ve törenlerin serbest" olduğu belirtilmiştir. Gazete ve dergilerle ilgili 22., radyo ve televizyonlarla ilgili 121., siyasi partilerle ilgili 57. maddelerde laikliğe aykırı davranışların kapatılacakları ifade edilmiştir. Milletvekili yeminine 77. madde ile laiklik ilkesine bağlı kalma ifadesi eklenmiştir. 153.maddede "devrim kanunları" koruma altına alınmış, 154. madde ile Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Genel İdare içinde yer alacağı, ancak görevlerinin özel kanunla belirleneceği ifade edilmiştir (Bkz. RG: 09/07/1961-10859).

1982 Anayasası'nın, 2, 4, 13, 14, 15, 24, 42, 58, 68, 81, 103, 136 ve 174. maddelerinde laiklik ilkesine yer verilmiştir. Örneğin, 2. maddede laiklik Cumhuriyet'in nitelikleri arasında sayılmış, 4. maddede değiştirilmeyecek hükümler içinde yer almıştır. 13. maddede temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasının laiklik ilkesine aykırı olamayacağı, 14 ve 15. maddelerde anayasayla tanınan hak ve hürriyetlerin laik Cumhuriyeti ortadan kaldırmaya yönelik kullanılmayacağı ifade edilmiştir. 24. madde ile Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına "din, vicdan, ibadet" hürriyetleri tanınmış, 42. maddede eğitim ve öğretimin laiklik ilkesine göre, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda yapılacağı belirtilmiş, 58. madde ile gençlerin laikliğin de içerisinde bulunduğu Atatürk ilke ve inkılapları dışında yetiştirilmesinin engelleneceği ifade edilmiştir (Bkz. RG: 09/11/1982-17863).

Türkiye'de, anayasalarda her ne kadar din ve vicdan hürriyetleri konularında teminatlar bulunsa da bürokratik seçkinler, laik cumhuriyet ilkesi zarar görebilir endişesiyle, özellikle kamusal alanda bu hürriyetlerin uygulanmasının önüne geçmişlerdir. Bu bağlamda, kamusal alanda ilk başörtülü kadın tartışmaları, çok partili döneme geçişle birlikte başlamıştır denebilir. 1950'de Doktor Hümeysra Ökten, görev yaptığı hastanede başörtülü olarak çalışmak isteyince, aldığı tepkiler üzerine görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır (Cebeci, 2018). 1951'de, önceden sadece erkeklerin öğrenim görebildiği imam hatip liselerine kızların da alınması ile başörtülü öğrenim görme tartışmaları başlamıştır. 1963'te, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ndeki öğrenimini fakülte birincisi derecesiyle başarıyla tamamlayan başörtülü Gülseren Ataseven'in mezuniyet töreninde başörtülü şekilde konuşmasına izin verilmemiştir (Yılmaz, 2018). 1966'da Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğrenim görmekte olan ilk başörtülü öğrenci Nesibe Bulaycı maruz kaldığı baskılar sonucunda, öğrenimine devam edebilmek için başörtüsünü çıkarmak zorunda kalmıştır (Aksoy, 2005: 144). 1967'de, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde derslere türbanla girmek isteyen Hatice Babacan yapılan baskılara karşın, başını "inancı gereği örttüğü" gerekçesiyle açmamış ve okuldan atılmıştır (Aksoy, 2005: 145; Hürriyet, 2008). 1972'de, Tebliğler Dergisi'nde bayan öğretmenlerin kıyafeti gündeme getirilmiş ve "bayan öğretmenler sade ve ağırbaşlı olacak şekilde süsten ve gösterişten sakınacak, derslerde ve görevde başı açık bulunacak" ifadelerine yer verilmiş, imam hatip okullarına kayıt şartlarına "4,5 x 6 ebadında başı açık ve öğrenciye yakışır du-

rumda yüzden çekilmiş 6 fotoğraf” şartı eklenmiştir (MEB, 1972: 185, 397). 1973’te, avukat Emine Aykenar Ankara Barosu’ndan başörtülü olduğu için ihraç edilmiştir (Şişman, 2019: 179). 1977-78 eğitim döneminde açılan Sakarya Kız İmam-Hatip Okulu yönetimi okula başörtülü devam etmek isteyen 215 öğrenciyi disipline vermiştir. 1978’de, CHP hükümetinin Çalışma Bakanlığı’na ilk defa resmi olarak kadın memurların başörtüsü örtmeleri yasaklanmış, 1978 tarih ve 52 nolu genelgeyle kamu hizmetinde çalışan bütün kadın memurların başörtü örtmeleri yasaklanmıştır. 1979’da başörtülü ve sakallı fotoğraflarla adayların üniversite seçme sınavına kayıt yaptıramayacakları duyurulmuş, önce Karadeniz Teknik Üniversitesi’nde, sonra Hacettepe Üniversitesi’nde başörtülü öğrencilerin kampüs içinde de dolaşmaları yasaklanmış, Atatürk Üniversitesi’nden türbanlı veya sakallı fotoğraf ile mezun olmak isteyen öğrencilere diploma verilmeyeceğini duyurulmuştur (Aksoy, 2005: 152-155).

1980’lerden itibaren, yeni liberal anlayışın dünyaya pazarlanması sürecinde, başta ABD ve Fransa olmak üzere Batı’da devletlerin dine bakışlarında yumuşama eğilimi görülmüştür. Benzer eğilim, 1980 Askeri Darbesi sonrası, Batı ile ilişkilerini iyileştirmeye gayret gösteren Türkiye’de de yaşanmıştır (Albayrak; 2015: 186). Bu dönemde, muhafazakâr akımlar güçlenmeye başlamış, sosyal ve siyasal bilimlerin alanında muhafazakarlık üzerine yazılar, konuşmalar ve tartışmaların sayısında artış yaşanmıştır (Özkan, 2016: 2). 1980’lerde her ne kadar bürokratik seçkinlerin dini özgürlükler alanındaki baskıları azalsa da bu alan tamamen boş bırakılmamış, Batıyı örnek alan toplumu modernleştirme çabaları sınırlı/kontrollü modernite şeklinde devam ettirilmiştir (Yetim, 2014: 62). Örneğin, 1981’de, “Millî Eğitim Bakanlığı ile Diğer Bakanlıklara Bağlı Okullardaki Görevlilerle Öğrencilerin Kılık Kıyafetlerine İlişkin Yönetmelik” yayımlanarak ilk, orta, lise ve dengi okullarda öğrenim gören öğrenciler ve görev yapan öğretmenlere yönelik başörtüsü sınırlaması getirilmiştir (bkz. RG: 07/12/1981-17537). 1982’de Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK), kıyafet genelgesiyle, dersanelerde başörtüsü takılmasını yasaklamış, 1984’te ise bu yasağı kaldırmıştır. Aynı yıl başörtüsü taktığı gerekçesiyle okuldan uzaklaştırılan bir kız öğrencinin itirazını değerlendiren Danıştay’ın kız öğrencinin itirazını reddetmesi üzerine tartışmalar yeniden başlamıştır. 1987’de, askeri darbeyle cumhurbaşkanlığına gelen Kenan Evren’in “Türkiye’de irtica tehlikesi var” sözü üzerine YÖK, Danıştay kararına uyarak başörtüsünü tekrar yasaklamıştır (Aktaş, 2006: 91; Toruk, 2011: 486; Danıştay Kararı için bkz. 23 Şubat 1984 tarih ve E.1983/207, K.1984/430 sayılı Akbulut kararı). Durumu protesto etmek isteyen başörtülü öğrenciler ve aileleri cumhurbaşkanı, başbakan ve YÖK Başkanına itiraz telgrafları çekmişler, bazı öğrenciler açlık grevi yapmıştır (Aktaş, 2006: 98-150). 1988’de Özal Hükümeti başörtüsünü serbest bırakan bir kanunu TBMM’den geçirmiş, ancak Anayasa Mahkemesi 1989’da Kanunu anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle iptal etmiştir. Bu olay üzerine, 1989 Yerel Seçimleri öncesinde başta İstanbul olmak üzere, birçok ilde geniş katılımlı protesto mitingleri düzenlenmiştir. 1990’da Anavatan Partisi (ANAP) hükümetince, 2547 sayılı Kanununun 17. maddesinde bir düzenleme yapılarak, yükseköğretim kurumlarında başörtüsü serbestisi getirilmiştir. 1994’te Cerrahpaşa, 1996’da Hacettepe üniversitelerinin tıp fakültelerinde başörtü yasağı tekrar

gündeme gelmekle birlikte, 1997’ye dek bazı aykırı uygulamalar olsa da başörtüsü konusunda önemli bir sorun yaşanmamıştır. Ancak aynı yıl, 28 Şubat sürecinde YÖK başkanı atanan Gürüz’ün “başörtülü öğrencilerin üniversitelere alınmaması” talimatıyla, üniversitelerde başörtüsü yasağı yeniden başlamış, yurt çapında eylemler yapılmış ve davalar açılmıştır. 1998’de başörtüsü yasağına uymayan üç bine yakın öğrenci okullarından uzaklaştırılmış, birçoğuna da uyarı ve kınama cezaları verilmiştir. 1999’da başörtüsü yasağı açık öğretim ve ilahiyat fakültelerini de kapsayacak şekilde genişletilmiş, Kıbrıs’ta dahi başörtüsüyle öğrenim yasaklanmıştır. 2001’e gelindiğinde, kamu kurumları ve öğrenim kurumlarında başörtüsü yasağı en katı şekliyle uygulanır hale gelmiştir (Toruk, 2011: 486-487; Şişman, 2019: 181). Böylece, Ak Parti iktidarı öncesi başörtülü kadın ve geç kızların kamusal alandan tamamen dışlandıkları, yok sayıldıkları bir süreç başlamıştır.

Türkiye’de 1990 sonlarında, başörtülü kadınların, TBMM’ye girme girişimleri de engellenmiştir. 1 Mart 1999 tarihinde Yüksek Seçim Kurulu (YSK)’nun, milletvekili adaylarının başörtülü başvurularının seçilme yeterliliğine aykırı olmadığı yönündeki kararı neticesinde, FP’den 1 ve MHP’den de 1 olmak üzere toplam 2 başörtülü milletvekili adaylık başvurularını yapmışlardır (Şişman, 2019: 184). 18 Nisan 1999 tarihinde yapılan genel seçimler sonucunda, FP İstanbul Milletvekili Merve Safa Kavakcı ve MHP Antalya Milletvekili Nesrin Ünal 21. Dönem milletvekilleri olarak seçilmişlerdir (www.star.com.tr, 2021). Mazbatalarını alan milletvekillerinden Ünal TBMM’deki yemin törenine başını açarak girmeyi tercih ederken, Kavakcı başörtüsüyle yemin etmek istemiştir. Dönemin Başbakanı ve Demokratik Sol Parti (DSP) Genel Başkanı Bülent Ecevit’in “Bu hanıma haddini bildiriniz!” çağırısıyla, DSP’li erkek vekiller meclis sıralarına vurarak gürültü çıkarmışlar, kadın vekiller ise meclis kürsüsünü işgal ederek, Kavakcı’nın milletvekilliği yemini etmesine engel olmuşlardır. Meclisteki MHP, ANAP ve DYP (Doğruyol Partisi) vekilleri ise muhafazakâr tabandan beslenmelerine karşın, olaylara sessiz kalmışlardır. Yaşananlar nedeniyle, Kavakcı milletvekili yeminini edemeden meclisten ayrılmak zorunda kalmıştır (Kavakcı, 2014: 70-76; www.star.com.tr, 2021). Sonrasında YSK, milletvekili seçiminden önce izinsiz başka ülke vatandaşlığına geçmesi nedeniyle, milletvekili seçildikten sonra Bakanlar Kurulu Kararı ile vatandaşlıktan çıkarılan ve devamında milletvekili sıfatının kalmadığına karar verilen Kavakcı’nın seçilme yeterliliğini seçimden sonra yitirdiğine işaret ederek karar merciinin TBMM olduğuna hükmetmiştir (Güler, 2020: 39-40; YSK kararı için bkz. www.ysk.gov.tr, 2021).

Başörtülü kadınları kamusal alandan dışlama ve görünmez kılma girişimleri 2000’lerde de devam etmiştir. 2002’de kurulan Ak Parti Hükümetlerinin ilk başbakanı ve sonradan cumhurbaşkanlığı yapan Abdullah Gül, ikinci başbakanı ve halen cumhurbaşkanlığı görevini yürüten Recep Tayyip Erdoğan ile Ak Parti hükümetlerinde görev almış ve almakta olan bakan ve milletvekili eşlerinin başörtülü olmaları bu dönemde laiklik tartışmalarını tırmandırmıştır. Türkiye’deki siyasi ortam, Mayıs 2007’de cumhurbaşkanlığı görev süresi sona erecek olan Ahmet Necdet Sezer’in yerine yenisi seçilmeden

önce başörtüsü ve laiklik tartışmalarıyla fazlasıyla gerilmiştir. Bürokratik seçkinler ve onlarla yol alan CHP, ellerinde kalan son iki kaleden cumhurbaşkanlığını yitireceklerini anlamışlardır. O dönemde, CHP ve bürokratik seçkinlerin kontrolündeki hâkim medya organları başta başbakan Gül, Dışişleri Bakanı Ali Babacan gibi eşleri başörtülü bürokratlarla ilgili haberleri ilk sayfalarına taşıyarak, tabanda safları sıklaştırmaya çalışmışlardır. Örneğin, Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Ali Babacan'ın, başörtülü eşiyle bir kafede görüntülenmesi haber yapılarak, Cumhurbaşkanı seçilmesi halinde “Gül'ün eşinin de çağ dışı kıyafetiyle!” Türkiye'yi temsil edeceği, anlatılmaya çalışılmıştır. Gül'ün eşinin “first lady” olup olamayacağı uzun süre gündemde tutulmuştur (bkz. Gazete Vatan, 2021; www.hurriyet.com.tr, 2021).

Sezer sonrası, devletin en tepedeki üç makamının da “milli görüşçü” olmaması gerektiğini ve cumhurbaşkanının tüm partilerin uzlaşısıyla seçilmesi gerektiğini öne süren CHP “cumhuriyet mitingi” adlı mitingler tertiplemiştir. 27 Nisan 2007'de, yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminde 367 krizi yaşanmıştır. Anayasa'nın 102. maddesine göre cumhurbaşkanı seçilebilmek için, ilk iki turda nitelikli çoğunluk (367 oy), sonraki iki turda ise salt çoğunluk (276 oy) aranıyordu. Yargıtay eski başsavcısı Sabih Kanadoğlu, 26 Aralık 2006'da Cumhuriyet'te yayımlanan yazısında, Anayasa'da belirtilen 367'nin sadece karar yeter sayısı değil, aynı zamanda toplantı yeter sayısı olduğunu ortaya atmıştır (www.milliyet.com.tr, 2006). Ak Parti'nin o dönemde mecliste 354 vekili bulunmaktaydı. 27 Nisan'daki ilk tur oylamaya 361 vekil katılmış, Gül 357 oy almıştır. İkinci turda Gül'ün kazanacağı görülünce, CHP 367 için Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuş, aynı gece siyasi tarihe “27 Nisan e-muhırası” olarak geçen “laiklik” vurgulu bir bildiri gece saat 2320'de Türk Silahlı Kuvvetleri adına, Genel Kurmay Başkanlığı internet sitesinde yayımlanmıştır. Bildiride, “Atatürkçülüğe, laikliğe ve cumhuriyetin temel ilkelerine sözde değil, özde bağlı” bir cumhurbaşkanı adayı profili çizilmek istenmiştir. Anayasa Mahkemesi 1 Mayıs'ta verdiği kararla 367 iddiasını kabul ederek birinci tur oylamayı iptal etmiştir. 6 Mayıs'ta yapılan ikinci oylamaya muhalefet partilerinin katılmaması nedeniyle toplantı yeter sayısı olan 367 sağlanamamış ve 11. Cumhurbaşkanı seçilememiştir. Hükümet erken genel seçim kararı almış ve Anayasa'da bazı değişiklikler içeren bir paket hazırlamıştır. Buna göre, cumhurbaşkanlığı seçiminin iptaline yol açan toplantı yeter sayısı konusu, meclisin tüm işlemlerinde “üçte bir çoğunluk” olarak netleştirilmiştir. Cumhurbaşkanının meclis tarafından değil, halk tarafından iki türlü oylamayla seçilmesi kararlaştırılmış; yedi yıl olan görev süresi beş yıla düşürülerek, iki kez seçilebilmenin önü açılmıştır. Sezer'in değişiklik paketini vetosu, Anayasa Mahkemesi'ne iptal başvurusu ve referandum kararı sonuç vermemiş, referandum sonucunda değişiklik paketi %68 oyla kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. 20 Ağustos'ta yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde MHP'nin oylamalara katılacağını bildirmesi üzerine tekrar 367 krizi yaşanmamış, Gül üçüncü tur oylamada TBMM tarafından cumhurbaşkanı seçilmiştir (Acar ve Çelebi, 2012:17-20). Gül'ün cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte, onca tartışmaya karşın Köşk'te artık başörtülü bir “fist lady” bulunmaktadır.

Türkiye’de laiklik ve başörtüsü tartışmaları, 2007 Cumhurbaşkanlığı seçimleri sürecindeki olaylarla son bulmamıştır. Cumhurbaşkanlığı makamının da kaptırılması üzerine, 2008’de Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından “laikliğe aykırı fiillerin odağı haline geldiği” gerekçesiyle partinin kapatılması ve Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan başta olmak üzere, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül dahil 71 kişinin 5 yıl süreyle siyasetten uzaklaştırılmaları istemiyle iddianame hazırlanmış, Anayasa Mahkemesi’nde dava açılmıştır. İddianamede laikliğe aykırı suç teşkil ettiği öne sürülen unsurlardan bazıları “Anayasa ile YÖK kanunlarında değişiklik yapılarak başörtüsünün serbest bırakılmasına ilişkin anayasa değişikliği ile anayasanın laiklik ilkesinin ortadan kaldırılmak istenmesi. Başbakan Erdoğan’ın İspanya’da yaptığı başörtüsünü velev ki siyasi simge olarak taktığını düşünün. Bir siyasi simge olarak takmayı suç kabul edebilir misiniz? şeklindeki demeci. İstanbul Haseki ve Vakıf Gureba hastanelerinde başörtülü doktorların çalışması. Erdoğan’ın “Başörtüsü konusunda söz söyleme hakkı yargının değil ulemanın” açıklaması. Başbakan Erdoğan’ın danışmanı ve İstanbul Milletvekili Egemen Bağış’ın başörtüsü, kamusal alan ve üniversitelerin dışında Meclis’te de geçerli olmalıdır sözleri vd.” şeklindedir. Nihayetinde, Anayasa Mahkemesi Ak Partiyi kapatma kararı almamış, ancak devlet yardımının yarısından yoksun bırakma kararı vermiştir (www.cnnturk.com, 2008). 2008’deki parti kapatma davası sonrası, Ak Parti hükümeti askeri, yargı ve yüksek öğretim bürokrasilerinin siyaset üzerindeki baskısını ortadan kaldırmak üzere 2010’da yeni bir anayasa değişikliği paketi hazırlamıştır. Paket referanduma sunulmuş ve %57,88 evet oyu ile kabul ederek yasalaşmıştır. Anayasa değişikliğiyle, başta Anayasa Mahkemesi olmak üzere, Yargıtay, Danıştay, Sayıştay, Askeri İdare Mahkemesi, YÖK ve Baroların yapısında düzenleme yapılarak Türkiye’deki bürokrasinin siyaset üzerindeki etkisi sınırlandırılmıştır (Resmi Gazete, 2010).

2011’de Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) tarafından yayınlanan Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu’ndan başı açık olma şartı kaldırılarak (Şişman, 2019: 199), 1950’lerde başlayan yükseköğretimde başörtü tartışmalarına son verilmiştir. 2013 genel seçimleriyle AK Parti’den başörtülü dört milletvekili TBMM’de göreve başlamışlardır (TBMM, 2021). 2015 ‘de ise, Ayşen Gürcan’ın 63. hükümetin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı yapılmasıyla ilk başörtülü bakan görevine başlamıştır. Albayrak (2015: 195), 2002 Ak Parti hükümetleri dönemiyle birlikte Türkiye’de din-devlet ilişkilerinde yeni bir dönem yaşandığını belirtmiştir. Bu dönem, katı laiklik uygulamalarının yumuşatıldığı, devletin kamusal alanda dinin varlığını kabullendiği, dinle uyumlu bir süreç söz konusudur. Diğer yandan, 2021’de dahi Türkiye’de İstanbul ve Ankara gibi büyükşehirler başta olmak üzere seküler yaşamın baskın olduğu bazı semtlerde başörtülü kadın ve kızlara karşı sözlü ya da fiili saldırıların yaşanması, muhalefet yanlısı televizyon kanallarındaki açık oturum vb. programlarda başörtüsüne gösterilen tahammülsüzlükler, CHP eski milletvekili Fikri Sağlar’ın Türbanlı bir hâkimin karşısına çıktığım zaman adaleti yerine getireceği konusunda kuşku var” sözleri (bkz. [Haberler, 2021](#); www.sozcu.com.tr, 2021) inancı gereği başörtüsü kullanan kadınların ve

kızların kamusal alanda tam anlamıyla görünür olabilmeleri için kat etmeleri gereken uzunca bir yol olduğunu göstermektedir.

2. YÖNTEM

Bu başlık altında, araştırmanın amacı ve önemi, kapsamı ve sınırları, deseni ve çalışma grubu, veri toplama yöntemi ve analiz tekniği, geçerliği ve güvenilirliği hakkında bilgiler verilmiştir.

2.1. Amaç ve Önem

Devletin toplumdaki her türlü inanca karşı eşit uzaklıkta olması anlamında laiklik, modern ulus devletlerin değer verdikleri ilkelerdendir. Sömürge ya da yarı-sömürge olmaktan kurtulan, halkının çoğunluğu Müslüman ülkelerde ise dini inançlar devlet kontrolüne alınmaya çalışılmıştır. Türkiye, diğer İslam ülkelerinden ayrı olarak laikliği devletin temel değerleri arasına katmış, en katı şekilde uygulanmasına çalışmıştır. Tek partili dönemde baskılar nedeniyle toplumsal tepkiler sınırlı kalırken, çok partili hayata geçildikten sonra kimi zaman büyük tartışmalar yaşanmıştır. Laiklik tartışmaları, genellikle İslami bir simge olarak görülen ve toplumda kadınlarca yaygın şekilde kullanılan başörtüsü üzerinden yürütülmüştür. Başörtüsü kullanan kadınlar uzun süre kamusal alandan dışlanmışlar, başörtüsüne ilişkin söylem ve eylemler parti kapatma davalarına konu dahi edilmişti. İşte bu noktada araştırmanın amacı, ABD ve Türkiye’de başörtülü kadın siyasetçilerin ulusal meclislere girmelerinin bu iki ülkenin ulusal yazılı medyalarında nasıl görüldüğünün karşılaştırılması olarak incelenmesidir. Yine, günümüz TBMM’indeki önde gelen siyasetçilerin 1999’daki Merve Kavakcı olayına ilişkin düşüncelerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırma, laiklik ilkesinin katı bir şekilde uygulandığı Türkiye ile özgürlükler ülkesi olarak tanınan ABD’de önde gelen yazılı medya kuruluşlarının, başörtülü kadınların ulusal meclislerdeki temsillerini nasıl değerlendirdiklerini ortaya koymasına bakımından önemlidir. Aynı zamanda, halen devletin ilkeleri arasında yer almakla birlikte, günümüz TBMM’indeki siyasetçilerin 1999’daki başörtülü yemin etme girişimi hakkındaki görüşlerinde bir değişim olup olmadığını ortaya koymasına bakımından da önem arz etmektedir.

2.2. Kapsam ve Sınırlar

Araştırma laiklik ilkesinin uygulandığı ABD ve Türkiye’de, başörtüleriyle ulusal meclislere giren ilk kadın siyasetçilerle, bu ülkelerin önde gelen ulusal yazılı medyalarını kapsamaktadır. Bununla birlikte, araştırmada haber, kişi ve zaman sınırlamasına gidilmiştir. “ABD’den Ilhan Omar ve milletvekilliği yeminin ertesi günü 3 Ocak 2019’da ulusal yazılı medyada çıkan konuya ilişkin haberler” ile “Türkiye’den de Merve Kavakcı ve milletvekilliği yemininin ertesi günü 3 Mayıs 1999’da ulusal

yazılı medyada çıkan konuya ilişkin haberler” araştırmanın sınırlarını oluşturmaktadır. Bu nedenle, söz konusu zamanlar dışında Omar ve Kavakçı hakkında yapılan haberler araştırma kapsamı dışında tutulmuştur. Araştırmada, 27. Dönem TBMM’de görev yapan milletvekillerinin, 1999’daki Kavakçı olayı hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi de istenmiştir. Bununla birlikte, araştırmanın yürütüldüğü dönemde pandemi yasakları yürürlükte olduğundan, çalışma görüşme teklifini kabul eden beş vekil ile sınırlandırılmıştır. Diğer yandan, araştırma başörtülü kadının ulusal yazılı medyada ilk görünürlüğü problemi çerçevesinde iki soruyla sınırlandırılmıştır. Araştırmada, ABD ve Türkiye örneklerinde ulusal meclislere seçilen başörtülü kadınların a) Ulusal yazılı medyalarda ilk görünürlükleri nasıldır? b) Türkiye’de 27. Dönem TBMM’de görev yapan vekiller 1999’daki Kavakçı olayını nasıl değerlendirmektedirler? sorularına cevap aranmıştır.

2.3. Desen ve Çalışma Grubu

Bu çalışma, nitel araştırma desenlerinden örnek olay araştırması şeklide tasarlanmıştır. Örnek olay, bir konu veya problemin daha iyi anlaşılabilmesi için bir veya birden fazla olay ya da kişinin kullanıldığı araştırma yöntemidir. “Nasıl” ve “neden” sorularına cevap aranan araştırmalarda örnek olay deseninin kullanması önerilmektedir. Araştırmacılar, söz konusu olaya ilişkin kişi veya olayları, belirli bir süre içerisinde, çeşitli veri toplama yöntemleriyle derinlemesine incelemektedirler (Güler vd., 2015: 301). Çalışılan örnek sayısına göre ise tek ögeli veya çoklu/kolektif ögeli örnek olay araştırmaları tercih edilmektedir. Bu araştırmaya, Ilhan Omar ve Merve Kavakçı olayları konu edildiğinden çoklu örnek olay araştırması tercih edilmiştir. ABD ve Türkiye’de ulusal meclislere başörtüleriyle giren ilk kadın vekillere ilişkin, ulusal yazılı medyada ertesi gün çıkan haberler belirlenen temalar ve kodlar çerçevesinde analiz edilmiştir. Diğer yandan, 1999 yılında gerçekleşen genel seçim ile milletvekili olarak seçilen ancak başörtüsü ile TBMM’de bulunması sebebiyle protesto edilerek, yemin etmesi engellenen Merve Kavakçı’nın olayın bizzat muhatabı olmasının yanı sıra konu ile ilgili ele aldığı eserleri, akademisyen kimliği ve günümüzde başörtülü olarak yürütmekte olduğu büyükelçilik görevi sebebiyle çalışma grubuna dahil edilmiştir. 2010 yılında Siyer Vakfı’nı kuran ve sosyal medya üzerinden siyer dersleri veren Muhammed Emin Yıldırım ile başörtüsünün ele alındığı bu çalışmada Muhammed Emin Yıldırım ile sahip olduğu İslami bilgi birikimi nedeniyle görüşme yapılmıştır. Kavakçı Olayı’nı protesto eden partilerden biri olan CHP’nin başörtüsüne bugünkü bakışını tespit edebilmek amacıyla başörtülü olarak İstanbul İl Başkan Yardımcılığı görevini yürütmekte olan Kevser Celayir ile Çanakkale 27. Dönem Milletvekili Muharrem Erkek çalışmaya dahil edilmişlerdir. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti’nin muhalefet partilerinden biri olan İYİ Parti’nin 27. Dönem İstanbul Milletvekili ve TBMM Grup Başkanvekili Yavuz Ağırlioğlu çalışma grubu içerisinde yer almıştır.

2.4. Veri Toplama Yöntemi ve Analiz Tekniği

Araştırma verilerinin toplanmasında doküman incelemesi ve görüşme yöntemlerinden yararlanılmıştır. Doğrudan gözlem ve görüşmenin mümkün olmadığı nitel araştırmalarda yazılı ve görsel materyallerin çalışmaya dahil edilmesine doküman incelenmesi denilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 217). Araştırmaya konu edilen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Tek başına bir veri toplama yöntemi olabileceği gibi diğer yöntemlerle birlikte kullanılabilir. Kişisel belge ve dokümanların yanı sıra yazılı basın, periyodik yazılı kaynaklar, magazin, dergi ve kitaplar da doküman incelemesine konu edilebilmektedirler (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 189-190). Bu kapsamda, 3 Mayıs 1999 tarihli Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet, Millî Gazete, Sabah ve Star gazetelerindeki Kavakcı haberleri “seküler bakış” ve “muhafazakâr bakış” temaları altında incelenmiştir. Benzer şekilde, 3 Ocak 2019 tarihli The New York Times, The Washington Post, USA Today, Daily News ve CNN’deki Omar haberleri, “İlhan Omar haberleri ve tanıtırken” temaları altında incelenmiştir.

Veri toplamada görüşme yöntemi de kullanılmıştır. Görüşme, önceden belirlenmiş ve ciddi bir amaç için yapılan, soru sorma ve cevap almaya dayalı karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim sürecidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 129). Görüşmelerde, dikkatlice hazırlanmış ve belirli bir sırayla sunulmuş açık uçlu sorulardan oluşturulan görüşme formları kullanılmıştır (Patton, 1987: 112). Görüşmede katılımcılara toplam 11 soru ve sondalar yöneltilmiştir. İlk soruda çalışmanın birinci bölümünde yer verilen seküler ve muhafazakar kavramlarına dair genel bir tanımlama yaparak, katılımcıların kendilerini genel olarak hangi grupta gördüğü sorulmuştur. Birinci soru katılımcıların kendilerini aile hayatında, sosyal hayatta ve siyasal hayatta hangi grupta tanımladıklarını tespit etmek amacıyla sondalar ile sürdürülmüştür. İkinci soru katılımcıların günlük ve siyasal dilde dini inancı gereği örtünmeyi tercih eden kadınların tesettüründen türban ve başörtüsü ifadelerinden hangisini kullanarak söz ettiklerini tespit etmeye yöneliktir. Üçüncü soru inancı gereği örtünmeyi tercih eden kadınların bu taleplerine insan hakları bağlamında bakışı, dördüncü soru ise başörtüsü ile siyaset yapılmasına bakışı tespit etmeye yöneliktir. Beşinci soruda katılımcının başörtüsü/türbanı siyasal bir simge olarak görüp görmediğini, altıncı soru ise başörtüsünün/türbanın siyasal bir simge amacıyla takılmasına bakışı anlamaya yönelik hazırlanmıştır. 1999 yılında Merve Kavakcı’nın başörtüsü ile TBMM’ye girmesi ile ilgili yapılan haberlere ilişkin hazırlanan yedinci ve sekizinci sorular ile katılımcıların başörtüsünü devrim karşıtlığı ve Kemalist düzene başkaldırı olarak algılayıp algılamadıklarını tespit edilmeye çalışılmıştır. Dokuzuncu soruda katılımcılara Türkiye Cumhuriyeti’nin başörtülü bir cumhurbaşkanı olması halinde ne hissedecekleri ardından, katılımcıların 1999 yılında yaşanan Merve Kavakcı Olayına ilişkin bugünkü fikirleri sorulmuştur. Son soruda ise başörtülü kadınların siyaset yapabilmelerinin güvence altına alınabilmesi için katılımcıların önerileri alınmıştır. 10 Alalık 2020-19 Şubat 2021 tarihleri arasında; siyasetçi, bürokrat, akademisyen, yazar olmak üzere toplam beş kişi ile görüşme yapılmıştır.

2.5. Geçerlilik ve Güvenirlilik

Nitel araştırmalarda, geçerlilik ve güvenilirlik kavramları yerine “trustworthines” kavramı kullanılmaktadır. Bu kavramın da “inandırıcılık, transfer edilebilirlik, değişmezlik ve teyit edilebilirlik” şeklinde dört ana prensibi bulunmaktadır (Güler vd, 2015: 385). Nicel araştırmalardaki iç geçerlilik karşılığında kullanılan “inandırıcılık”, toplanan verilerin doğruluğunu tespit etmektir. İnanırıcılığı sağlamak için, yoğun ve uzun süreli katılımı, “veri/araştırma/teori/metodoloji”nin çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Araştırma kapsamındaki gazete haberlerinin toplanması, kategorize edilmesi ve alt kodlara ayrılması süreçlerinde, görüşmeler için ayrılan sürede araştırmaya yeteri kadar zaman ayrılmaya çalışılmıştır. Doküman incelemesi ve görüşme yöntemleri birlikte kullanılarak, tema ve kodların hazırlanmasında teorik çerçeveden yararlanılarak, haberlerin toplandığı gazeteler ve tarihleri belirtilerek, görüşülen kişilere ilişkin bilgiler verilerek, görüşme dokümanları düzenlendikten sonra görüşülenlerce teyit edilmeleri sağlanarak “inandırıcılık ve teyit edilebilirlik” prensiplerine uygun hareket edilmeye çalışılmıştır. Veri toplama ve analiz süreçlerinde tutarlı bir yol izlenerek ve izlenen yol ayrıntılı şekilde anlatılarak, verilerin nesnel ve tarafsız bir şekilde aktarılmasına özen gösterilmiş, transfer edilebilirlik prensibine uyulmuştur. Değişmezlik prensibine uygun davranmak adına, verilerin toplanması, kodlanması ve analizi süreçlerinde mümkün olduğunca tutarlı davranılmasına özen gösterilmiştir.

3. BULGULAR

Bulgular bölümünde, ilk olarak araştırmada kullanılan tema ve kod sistemi açıklanmıştır. İkinci olarak, Merve Kavakcı ve İlhan Omar haberlerinin ABD ve Türkiye ulusal medyalarında ele alınış şekilleri belirlenen tema ve kodlar çerçevesinde karşılaştırılmıştır. Üçüncü olarak, görüşmelere ilişkin bulgular aktarılmış ve değerlendirilmiştir.

3.1. Araştırmada Kullanılan Temalar ve Kodlar

Araştırma kapsamında, literatür taraması, doküman incelemesi, gözlemler ve görüşmeler neticesinde Omar, Kavakcı haberleri ile görüşmeler için ayrı kod sistemlerinin hazırlanması uygun görülmüş ve üç kod sistemi çerçevesinde veriler değerlendirilmiştir.

Tablo 3.1. Gazete Haberleri ve Görüşmelerde Kullanılan Temalar ve Kodlar

İlhan Omar Haberleri	Merve Kavakcı Haberleri	Görüşmeler	
(5) Coşukulu kutlama (3) Halkta umut uyandırma (3) Terörist benzetmesi (2) 181 yıllık başörtü yasağı sona erdi (2) Kur'an-ı KERİM ile yemin etme (2) Farklıklara açık olmak (1) Yanıtırken... (2) Siyahi kadın (13) Müslüman kadın ifadesi (5) Mülteci olduğunu belirtme (20) İrkini belirtme	(1) Seküler Bakış (5) Türbani aşığılama (1) Karikatürde hayvan dışkına benzetme (1) Karanlığa geçit yok (88) Mecliste türban olmamalı (26) Atatürk ilkelerine karşı (1) Demokrasi karşılığı (11) Ajan iddiası (35) Cumhuriyet tehdidi olarak algılanma (1) Perukla girme önerisi (2) Türban eylemisi tabiri (1) Türban kıızı tabiri (10) Provokasyon tabiri	(1) Muhafazakar Bakış (1) İnanç hürriyeti gerekliliği (5) Tarih yazacak (2) kadın erkek eşitsizliği olarak görülmesi (3) Yasak olmamalı (2) Tebrik ve Teşekkür (5) Millî iradeye saygısızlık (3) İnsan haklarına aykırı	(1) Kod Sistemi (1) Tanımlama (1) Başörtüsü / Türban Tabiri (1) İnsan Hakları Açısından Başörtüsüne Bakış (1) Başörtülü Siyasete Bakış (1) Başörtüsü /Türban Siyasi Simge Midir? (1) Başörtüsü / Türban Siyasi Simge İse... (1) Başörtüsü / Türban Karşıt Devimcilik Midir? (1) Başörtüsü / Türban Kemalist Düzene Yönelik Başkaldırı Midir? (1) Başörtülü / Türbanlı Cumgurbazkanı olsa ne hissedersiniz? (1) Bugün Merve Kavakcı Olayını Nasıl Görüyorsunuz? (1) Ne Yapılmalı?

Tablo 3.1’deki kod sistemi Maxqda Programı’nın “görsel araçlar” penceresi altındaki “kod haritası” bölümünde “etkinleştirilmiş kodları yapıştır” sekmesi kullanılarak hazırlanmıştır. Gazetelerin web sitelerinden elde edilen İlhan Omar haberleri metin halinde kopyalanarak Maxqda Programı tarafından “İlhan Omar” adı verilen kümenin altına aktarılmıştır. İlhan Omar kümesinde yer alan haberler tek tek incelenerek, metinde öne çıkan vurgular yukarıda da gösterildiği gibi “çoşkulu kutlama”, “farklılıklara açık olma” gibi kodlar ile işaretlenmiştir. Haber metinlerinde İlhan Omar için kullanılan sıfatlar “Tanıtırken...” teması altında “siyahi kadın”, “Müslüman kadın” gibi alt kodlarla ayrıştırılarak İlhan Omar’a bakış tespit edilmeye çalışılmıştır. Tüm belgelerin topluca ele alınacağı haritalarda kodların karışmasını engellemek amacıyla İlhan Omar haberleri ile ilgili tema ve kodlarda yeşil renk kullanılmıştır. Merve Kavakcı ile ilgili haberler dönemin basılı gazetelerinden taratılarak, öncelikle elektronik hale dönüştürülmüş ardından haberler ayrı ayrı kesilerek belge haline getirilmiştir. Merve Kavakcı haberlerinde İlhan Omar haberlerinde olduğu gibi öne çıkan vurgu “türban krizi tabiri”, “ajan iddiası”, “yasak olmamalı” gibi kodlarla işaretlenmiştir. Merve Kavakcı haberlerinde kullanılan alt kodlar “seküler bakış” (mavi) ve “muhafazakar bakış” (kırmızı) olmak üzere iki ana temada gruplandırılarak oluşturulacak haritaların kolay anlaşılır olması amaçlanmıştır. Merve Kavakcı’nın türbanla mecliste olmaması gerektiği vurgusu yapan haberlerde olmama sebebi “Atatürk ilkelerine karşı”, “Demokrasi karşıtlığı” ve “Cumhuriyet tehdidi olarak algılama” gibi alt kodlarla ayrıştırılarak anlamlı ilişkiler elde edilmeye çalışılmıştır.

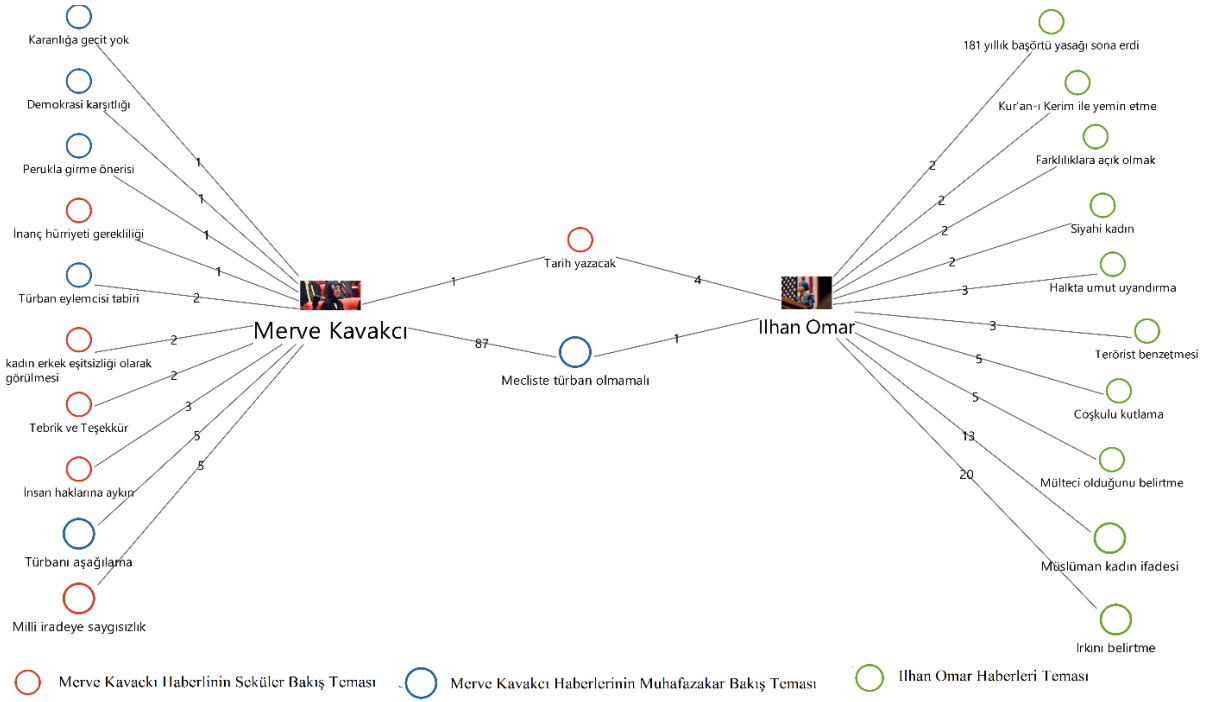
İkinci aşamada yapılan görüşmeler ise belge haline getirilerek, “Görüşmeler” kümesi altında gruplandırılmıştır. Yukarıda yer verilen, katılımcılara yöneltilen sorular birer tema haline getirilerek, katılımcıların vermiş olduğu cevaplar ile alt kodlar oluşturulmuştur. “Tanımla” teması altında katılımcıların cevapları “seküler”, “muhafazakar” ve “seküler/muhafazakar tanımları dışında” olarak alt kodlara ayrılmıştır. Görüşme formunda beş katılımcıya ilişkin görüşme formları ayrı ayrı ve tek bir doküman haline getirilerek, Maxqda programının “Görsel araçlar” menüsü altında yer alan “Belge portresi” sekmesi aracılığıyla görüşmelere ilişkin belge portresi hazırlanmıştır.

3.2. Omar ve Kavakcı Haberlerinin Ulusal Yazılı Medyalarda Ele Alınışı

ABD ve Türkiye ulusal yazılı medyalarındaki Omar ve Kavakcı haberlerinin karşılaştırılmasında, Maxqda Programı’nın *görsel araçlar* penceresi altındaki MaxMaps menüsü içeriindeki *yeni belge modeli* sekmesinde yer alan *iki-vaka modeli* kullanılmıştır.

İki vaka modelinde her iki olayda ortak olan noktalar orta alanda aşağıdan yukarıya doğru azalan tekrarlanma sıklığı ile gösterilmektedir. Şeklin sağında ve solundaki kodlar ise iki olayda farklı olan noktaları yine aşağıdan yukarıya azalan şekilde göstermektedir.

Şekil 3.1. Omar ve Kavakcı Haberlerine İlişkin İki Vaka Modeli



Şekil 3.1’de, ABD ulusal yazılı basınında Omar haberlerinde, onu tanımlarken kullanılan sıfatlar dikkat çekmektedir. Kullanılan sıfatlar tekrarlanma sayısına göre “ırkı-20, Müslüman-13, mülteci-5, siyahi-2” şeklinde sıralanmaktadır. Omar’ın Somali asıllı, Müslüman bir kadın olduğunun haberlerde özellikle vurgulanması ABD’de ırk, İslam ve cinsiyetçi ayrımcılığı yansıtmaktadır. Özellikle, siyahilerin ve Müslümanların karşı karşıya kaldıkları şiddet olayları yazılı ve görsel medyada son yıllarda sıklıkla haber olmaktadır. 2017 yılında siyahi Müslüman Jacob Blake’in, Amerikan polisi tarafından öldürülmesi bu olaylardan sadece biridir (www.time.com). Amerika’da yaşayan Müslümanların maruz kaldıkları şiddeti raporlayan web siteleri bulunmaktadır (www.newamerica.org). Haberlerde, Omar’ın “Kur’an-ı Kerim”le yemin etmesi öne çıkarılmakta, seçilmesiyle taraftarlarının yaptığı kutlamalar “coşkulu kutlama” şeklinde aktarılmaktadır. Omar’ın seçilmesinin ve mecliste yemin ettirilmesinin pek çok ilki beraberinde getirmesi nedeniyle de Amerikan tarihine geçecek “tarih yazacak” bir olay olduğu belirtilmiştir. Omar’ın ABD Temsilciler Meclisi’ne seçilen ilk mülteci olması da tarihe geçmiştir. Şekil 3.1’de, birçok ilkleri bünyesinde barındıran Omar’ın seçilmesine ilişkin haberlerde, “ırk, cinsiyet, siyahilik, Müslümanlık” gibi unsurlar öne çıkarılırken, açıkça olumsuz haberler yapılmadığı görülmüştür.

Şekil 3.1’de, Türkiye ulusal yazılı basınında, *seküler bakış* teması altında Kavakcı haberlerinde en fazla “mecliste türban olmamalı-87 kez” vurgusunun öne çıkarıldığı görülmüştür. Seküler anlayışı yansıtan basında türbanın meclise girmesi “Cumhuriyet tehditi-35 kez ve Atatürk ilkelerine aykırılık-26 kez” şeklinde verilmiştir. Bu bağlamda, TBMM’ye Kavakcı’nın başörtüsüyle girmesinin seküler anlayışı yansıtan yazılı basın kuruluşlarında, karşıt devrim veya Kemalist rejime başkaldırı olarak algılandığı söylenebilir. Türkiye’deki haberlerde, ABD ulusal yazılı basınındaki Omar haberlerinden farklı olarak Kavakcı’nın, ABD ajanı olduğu-11 kez ve provokasyon yaptığı-10 kez şeklinde “suçlandırılma” dikkat

edilmelidir. Hatta bazı yazılı medya organlarında, Kavakcı'nın ABD'nin ajanı olduğu iddiaları ve başörtülü olmasına ilişkin tüm başörtülü kadınları incitebilecek karikatürlere yer verilmiştir.

Resim 3.1. Türkiye Ulusal Yazılı Basınında Kavakcı Karikatürleri



Kaynak: Soldaki 4 Mayıs 1999 tarihli Cumhuriyet Gazetesi, Sağdaki 4 Mayıs 1999 tarihli Milliyet Gazetesi

Şekil 3.1'de, Türkiye ulusal yazılı basınında, *muhafazakâr bakış* teması altında Kavakcı haberlerinde en fazla “milli iradeye saygısızlık-5 kez” ve “tarih yazacak- 1 kez” vurgularının öne çıkarıldığı görülmüştür. Seçimlere başörtülü olarak katılan ve başarılı olan Kavakcı'nın TBMM'de milletvekilliği yemini etmesinin engellenmesi milli iradeye saygısızlık şeklinde görülmüştür. Kavakcı'ya “tebrik ve teşekkür-2 kez”, “kadın-erkek eşitsizliği olarak algılama-2 kez”, “insan haklarına aykırılık-1 kez” ve “inanç hürriyeti gerekliliği-1 kez” vurgulanmıştır.

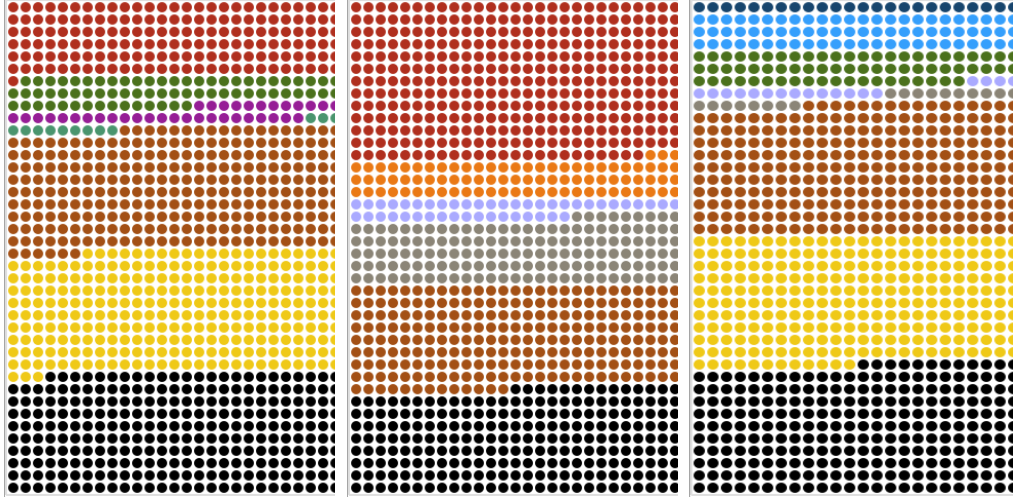
Şekil 3.1'de, Kavakcı ve Omar olaylarında “tarih yazacak-5 kez” ve “mecliste türban olmamalı-88 kez” kodlarının tekrarlandığı görülmektedir. Ortak kodlarda dikkat çeken nokta ise, nüfusunun büyük kısmı Müslüman olmayan ABD'de “mecliste türban olmamalı-1 kez” haberine daha az yer verilirken, nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan Türkiye'de, seküler anlayışı yansıtan ulusal yazılı medyada, aynı haberin çok daha fazla görülmesi, Türkiye'deki seküler kesimin halkın inançlarına ve değerlerine oldukça yabancılaştıklarını ortaya koymasından dikkate değerdir. Omar'ın seçilmesinden memnun olanlara ilişkin haberler “çoşkulu kutlama-5 kez”, Kavakcı'nın seçilmesinden memnun olanların haberleri de “tebrik ve teşekkür-2 kez” haberlere konu olmuştur. Omar'ın Kur'an-ı Kerim ile yemin etmesi ABD ulusal yazılı mediasında haberlere yansırken “Kur'an-ı Kerim ile yemin etme-2 kez”, Türkiye ulusal yazılı mediasında, Kavakcı'nın TBMM'ye başörtüsüyle yemin etmeye gelmesi “türban eylemciliği-2 kez” ve “demokrasi karşıtlığı-1 kez” olarak görülmüş, seküler medyada Kavakcı'ya “perukla yemin-1 kez” etmesi önerisi yapılmıştır.

3.3. Görüşme Bulgularının Değerlendirilmesi

Araştırma Covid 19 Pandemisi sürecinde gerçekleştirildiğinden ve sokağa çıkmak sınırlandırıldığından Kavakcı ile birlikte toplam 5 kişiyle görüşülmüştür. Tüm görüşmelerin verileri tek bir Microsoft

Word dosyasında birleştirilmiş ve Maxqda Programı'nın "görsel araçlar" penceresi altındaki "belge portresi" seçeneği kullanılarak analiz edilmiştir. Görüşme sorularının her biri birer tema olarak belirlenmiş, kodlamalar bu temalar bağlamında yapılmıştır.

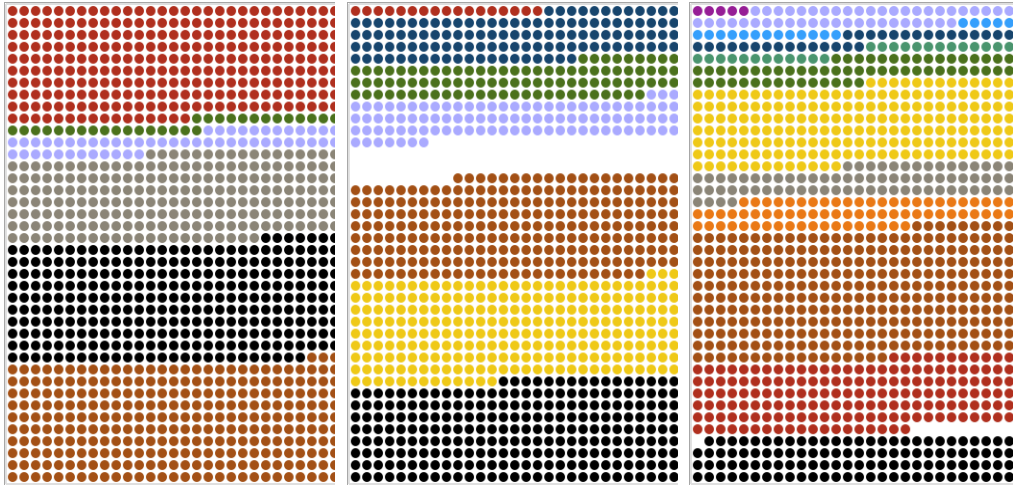
Tablo 3.2.Görüşmelere İlişkin Belge Portreleri



Merve Kavakcı ile yapılan görüşmenin belge portresi

Muhammed Emin Yıldırım ile yapılan görüşmenin belge portresi

Kevser Celayir ile yapılan görüşmenin belge portresi



Yavuz Ali Ağıroğlu ile yapılan görüşmenin belge portresi

Muharrem Erkek ile yapılan görüşmenin belge portresi

Tüm görüşmelerin belge portresi

- Kendisini seküler olarak tanımlıyor.
- Başörtülü Cumhurbaşkanı olmasından memnun olur.
- Muhafazakar ve seküler tanımları dışında tanımlıyor.
- Başörtülü Cumhurbaşkanı için özel bir şey hissetmez.
- Başörtüsü kelimesini kullanıyor.
- Kavakcı'ya yemin ettirilmesi gerekirdi.
- Başörtüsü ve türban kelimeleri dışında
- Bugün gelinen noktada Kavakcı olayı etkili olmuştur.
- Başörtüsü simgedir.
- Lüzsuz bir tartışmaydı.
- Başörtüsü simge değildir.

Yukarıda yer alan Tablo 3.2’de görüşme yapılış sırasına göre Merve Kavakcı, Muhammed Emin Yıldırım, Kevser Celayir, Yavuz Ağırlioğlu, Muharrem Erkek ile yapılan görüşmelerin belge portrelerine ve tüm görüşmelerin tek belge haline getirilmesi ile oluşan belge portresine yer verilmiştir. Katılımcıların görüşme sırasında vermiş oldukları yanıtların tek görselde anlamlı bir şekilde sunulabilmesi için, katılımcılara yöneltilen “1-Kendinizi nasıl tanımlarsınız?”, “2-Başörtüsü/türban tabirlerinden hangisini kullanmayı tercih edersiniz?”, “5-Başörtüsü/türban siyasi bir simge midir?”, “9-Başörtülü Cumhurbaşkanı olsa ne hissedersiniz?” ve “10-Merve Kavakcı Olayını bugün nasıl yorumluyorsunuz?” sorularının yanıtları farklı renklerle işaretlenmiştir. Buna göre, katılımcıların kendilerini muhafazakar ve seküler tanımları dışında tanımlamayı kabul ettiği, sadece Kevser Celayir sosyal ve siyasi hayatta kendisini seküler olarak tanımlarken aile hayatında muhafazakar olarak tanımlamayı tercih etmiştir. Sosyal ve siyasi hayatta kendisini muhafazakar ve seküler tanımları dışında tanımlamayı tercih eden isimlerden biri olan Muharrem Erkek’in, aynı partide siyaset yapan Kevser Celayir gibi kendisini aile hayatında muhafazakar olarak tanımladığı görülmektedir. Katılımcılardan kendilerini seküler ve muhafazakâr dışında tanımlayanlar genellikle “Müslüman” oldukları yanıtını vermişlerdir. Kendilerini Müslüman diye tanımlayan kişilerin muhafazakâr grubunda yer almayı tercih etmemeleri muhafazakarlığı İslamiyet ile bağdaştırmadıkları şeklinde yorumlanabilir. Katılımcılara yöneltilen ikinci soruda, 5 katılımcıdan 4’ü başörtüsü ve türban tabirlerinden ağırlıklı olarak başörtüsü kelimesini kullanmayı tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. İslam dininin vecibeleri üzerine pek çok çalışması bulunan Muhammed Emin Yıldırım aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır:

Ben bu iki tanımı da kabul etmiyorum. Netice itibariyle Allah kadın ve erkek ayırt etmeden tesettür istiyor bizden. Kadının tesettüründe başörtüsü bir parçadır. Tesettürün tamamı başörtüsü değil. Eğer biz kalkar tesettürü başörtüsüne indirirsek aslında meselenin tamamından bir parçasını ele almış oluruz. Dolayısıyla Türkiye’de bu iki tanım üzülererek söylüyorum ki ideolojik baskıyla ortaya çıkmış bir şeydir.

Başörtüsünün siyasi bir simge olup olmadığı sorusuna 5 katılımcıdan 4’ü simge değildir yanıtı verirken, çalışma kapsamında ele alınan Kavakcı Olayı’nın muhatabı olan Merve Kavakcı, “Başörtüsü siyasi bir simge midir?” sorusunda başörtüsünün siyasi simge olması ile ilgili aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır:

Siyasi simge ve ötesidir, daha fazlasıdır. Bir varlık olarak başörtüsünü alıyorsak, simge olduğunu da söyleyebiliriz. Çünkü siyaset hayatın bir parçasıdır ama sadece bir parçasıdır. Herhangi bir şeyin siyasi simge ve sembol olması kadar normal bir şey olamaz diye düşünüyorum. Bunu akademik olarak da bir çalışmada yazdığımı hatırlıyorum. Ecevit’in kasketi, “Nurlu” Süleyman’ın fötr şapkası da siyasi simge ise (ki bu iki insanın benim Meclis’ten dışarı atılmam da çok önemli rol oynayan aktörlerdir) benim başörtüm de onlarınki kadar siyasi simgedir.

Türkiye’de başörtülü Cumhurbaşkanı olması durumunda katılımcıların hislerinin ne yönde olacağı-

na ilişkin soruya verilen yanıtlara bakıldığında, katılımcılardan sadece Merve Kavakcı'nın memnun olacağını belirttiği görülmektedir. Soruya ilk etapta memnun olurum şeklinde cevap veren Merve Kavakcı daha sonra bu yanıtını hislerinin cumhurbaşkanının kim olacağı ile ilgili olacağı şeklinde güncellemiştir. Dahası detay vererek başörtülü ama FETÖ'cü bir cumhurbaşkanının kendisini memnun etmeyeceği vurgusunu yapmıştır. Muharrem Erkek, bu soruya yanıt vermeyi reddederken diğer katılımcıların özel bir şey hissetmeyeceğini belirttiği görülmektedir. Yavuz Ali Ağıroğlu soruyu yanıtlarken aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır:

Ben insanların dindarlığına değil, bu dindarlığın sonuçlarına bakıyorum. Dolayısıyla başörtülü bir Cumhurbaşkanı olsa başörtüsüne değil yine yaptıklarına bakarım... Dindarlığı kendine, dindarlığının sonuçları millete rahmet olmalıdır.

Katılımcıların Kavakcı Olayı ile ilgili görüşlerinin alındığı soruya verilen yanıtlara tüm görüşmelerin belge portresinden bakılacak olursa; belge portresinde ele alınan sorulara verilen yanıtlardan en çok bu soru üzerinde durulduğu ve tüm katılımcıların tek ortak yanıtı olarak "Merve Kavakcı'ya yemin ettirilmesi gerektiği" ve tartışmanın lüzumsuz olduğu vurgusunun yapıldığı görülmektedir. Merve Kavakcı, Kevser Celayir ve Muharrem Erkek günümüzde gelinen noktada Kavakcı Olayı'nın etkisi olduğunu belirttiği görülmektedir.

Belge Portresinde yer almayan ve katılımcılara yönetilen "Başörtüsü/türban karşıt devrimcilik midir?" ve "Başörtüsü/türban Kemalist rejime başkaldırı mıdır?" sorusuna verilen yanıtlara aşağıda yer verilmiştir.

Merve Kavakcı: *Başörtüsü Allah'ın emridir ve başörtüsü takmak Allah'ın emrine itaat etmektir. Karşı devrim iddiası başörtülü kadınların üzerine giydirilmeye çalışılmıştır. Geçmişte bana da yapılmıştı. Dikkatinizi çekmek isterim o günden bugüne ışınlandığımız zaman herhangi bir regülasyona dayanan yönetmeliğe, kanuna, anayasaya dair bir değişiklik yapılmaksızın bugün milletvekilleri başlarındaki örtüleri ile hizmet verebiliyorlar. Karşı devrim olarak algılanmıyorlar. Demek ki onlar değil, onların algılanışları değişti. Algıyı oluşturan diğerleridir. Çünkü ben o gün nasıl davrandıysam bugün de başörtülü milletvekilleri aynı şekilde davranıyorlar. Ama karşıdaki tepki farklı. Onun için karşı devrim argümanı bize ait bir argüman değil. O sorunun muhatabı da ben değilim diye düşünüyorum.*

Kemalist düzen başını örtmeyi yasaklıyor ise teorik olarak ona bir başkaldırı olarak addedilebilir. Ama altını çizmek isterim: Kemalist düzen, kadının açılmasını, başörtüsüzleşmesini her anlamda teşvik ederken bunu yazıya dökmemiştir kanunsal olarak. O anlamda haddini bilmiştir, aşırıya kaçmak istememiştir. Uygulamada göstermiştir onun için sonuç itibarıyla o düzende bir çatlak ses oluşturduğu için başörtülü kadını başkaldırı olarak görebilir.

Kevser Celayir: *Bence karşı devrimcilik değildir. Laiklik en genel tanım ile din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıdır. Devleti dinsizleştirmek değil dini devlet siyasetine alet olmaktan kurtarmak-*

tır. Diyanet İşleri Başkanlığı da bu amaçla kuruluyor. Cumhuriyetin kuruluşunu ve devrim hareketlerini düşününce başörtüsüne karşı var olmadıklarını görürüz. Bu açıdan bakınca karşı devrim devrimine karşı olur. Devrimlerin de başörtüsü ile ilişkisi olmadığından başörtüsünün var olması devrimine karşı, karşı devrim olamaz.

Bence başörtüsü Kemalizme başkaldırı da olamaz. Çünkü İslamiyet 1400 yıl önce doğdu, ondan öncesinde ve farklı kültür ve toplumlarda ya da dinlerde de farklı örtünme şekilleri görülür. Bunların hepsi Kemalizmden çok çok öncedir. O yüzden arada bir bağlantı görmüyorum.

Muhammed Emin Yıldırım: Asla. Böyle bir hesaplaşma olarak algılanması da doğru değil. Bu bir inanç meselesi ise devrim ya da karşı devrim, birilerini yasakladı bizde şimdi bunun karşısında farklı bir şekilde hesaplaşmaya girelim gibi bir anlayış, aslında yine inanılan değerlerin siyasete ya da başka şeylere kurban edilmesi gibi bir anlam doğurur. Asla bu tarz şeyleri tartışma meselesi yapıp, kutuplaşmayı, insanların arasında öfke ve nefreti arttıracak şeyler yapmayı doğru bulmam. Öyle bir şekilde görülmesi taraftarı değilim. Bu bir inanç meselesi ise, bu inancın birilerine mesaj gönderme, başkaldırma ya da başka bir şekilde hesaplaşmanın aleti, işareti olarak gözükmeye tesettürün ruhu ile örtüşmeyen bir şey. Tesettür çok farklı bir şey. Kemalizm ile hesaplaşmak ya da laiklik karşıtı bir mesele olarak algılamak gibi bu tarz yerlere gönderme yapılacak malzemeye dönüştürülmemesi gerekir tesettür meselesinin.

Yavuz Ağralıoğlu: Takan onu karşı devrim olarak yapabilir ama benim için öyle değil. Ben kendimi böyle huzurlu hissediyorum. Allah'a verdiğim sözü böyle iyi tuttuğumu düşünüyorum. Dinime böyle daha hürmetli davrandığımı düşünüyorum diyenler için istediğini yapma alanıdır. Karşı devrim olarak yapan varsa bu onun problemi onun kendi meselesidir.

Muharrem Erkek: Türban tek başına karşı devrimcilik değildir. İnsanın zihnindekiler de önemlidir. İnsanların kılık kıyafetine bakarak değerlendirme yapmak çok doğru değil bence. İnsanların düşüncelerine, eylemlerine, tavrına ve duruşuna bakmak lazım. Merve Kavakçı'nın olduğu dönemde de farklı bir atmosfer vardı. Şu anda öyle bir sorun var mı? Keşke yaşanmasaydı. Bugün birçok milletvekili türbanla da görev yapıyor. Artık başı açık ya da başı kapalı diye bir değerlendirme olmuyor. Benim için kürsüde ne söylediği önemlidir. Düşünceleri, çalışması, ifadeleri, bilgisi, birikimi. Devrim ve karşı devrim kavramları çok derin tartışılması gereken konular. Bu kadar kısa zamanda bu konuları değerlendirmek çok mümkün değil. Önemli olan demokratik hukuk devleti olmak. Laiklik de önemli bence. Ama ben laikliği din ve vicdan hürriyetini güvence altına alan bir laiklik olarak algılıyorum. Mesela din işleri ile devlet işleri konusunda da kutsal din konularının politika ve devlet işlerine karışmaması gerektiğini düşünüyorum. O inanca ve dine de saygısızlıktır. Mesela Diyanet İşleri Başkanlığı siyasi mesajlar vermemelidir. Taraf olmamalı siyasi tartışmalara. Biz bu topraklarda özgürce, mutlu bir şekilde yaşayabiliriz. Muhafazakar demokratlarıyla, sosyal demokratlarıyla,

liberal demokratlarıyla ne olursa olsun. Önemli olan demokrasiyi ve hukuku hayatın merkezine koymak. Her bireyin önündeki engelleri kaldırmamız lazım. Her bireyin hak ve özgürlükleri var.

Türkiye’de 1950’li yıllarda başlayan, 1999 yılında Merve Kavakcı’nın demokratik yollarla seçilerek TBMM’de protesto edilmesi sonucunda yemin edememesi ile alevlenen başörtüsü yasakları ancak 2011 yılından sonra eğitimde, 2013 yılından sonra da TBMM’de aşılabılmıştır. Aynı sorunların tekrarlamaması için katılımcılarla yapılan görüşmelerde son soru olan “Türkiye’de kadınların inandıkları gibi yaşayarak siyasi hayattaki yerlerini garanti altına almaları için neler yapılabilir?” sorusuna toplam 11 farklı cevap verilmiştir. Katılımcıların cevapları arasında tüm katılımcıların üzerinde durduğu temel vurgu “Bireyler kendisinden farklı olana saygı duymalı” olmuştur. Toplumda yaşayan bireylerin kendisi ile aynı görüşte, inançta veya hayat tarzında olmayan diğer bireylere saygı duyulması ile sorunun çözülebileceği ifade edilmiştir. Siyasette cinsiyet kotasının uygulanması, devletin kadınları desteklemesi ve başörtülü kadınların haklarının anayasal olarak güvence altına alınması gibi çözüm önerileri sorunun çözümüne kadın özelinde yapılan yönlendirmelerdir. Ayrıca sorunun çözümüne yönelik genel devlet sistemi ile ilgili, hukuk devleti olmak, bağımsız ve tarafsız yargının tesis edilmesi, toplumun tüm kesimlerini kapsayacak bir hukuk sisteminin inşa edilmesi, demokrasi geliştirilmeli önerileri katılımcılar tarafından verilen cevaplar arasındadır. Özellikle Merve Kavakcı olayının yaşandığı dönemde, Merve Kavakcı’nın başörtülü siyasette yer almasına tepki gösteren halka yön veren siyasetçi, bürokrat ve yazar gibi kişilerin olay karşısında verdikleri tepkiden dolayı pişman olduklarını kamuoyu ile paylaşmaları önerisi verilen cevaplar arasında farklı bir bakış açısı oluşturmaktadır. Başörtülü siyasetçilerin ve muhafazakar bakış açısına sahip olan siyasetçilerin üstlendikleri görevlerde başarılı olmaları, başörtülü ve dini hassasiyete sahip siyasetçilere karşı güven oluşturacağı da ifade edilmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada ilk olarak, laiklik ilkesine bağlı ABD ve Türkiye’de başörtüsüyle ulusal meclislere ilk kez seçilen iki kadın siyasetçinin, bu ülkelerin ulusal yazılı medyalarında nasıl görüldüklerinin tespit edilmesi, ikinci olarak da günümüz Türkiye’inde, TBMM’deki siyasi parti temsilcilerinin başörtüsüyle siyaset konusundaki görüşlerinde bir değişiklik olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Nitel örnek olay araştırması şeklinde tasarlanan araştırmada; a) Başörtülü siyaset Türk ulusal yazılı medyasında ilk kez nasıl görülmüştür? b) Merve Kavakcı ve İlhan Omar olaylarının ABD ve Türkiye ulusal yazılı medyalarında görülmeleri arasında nasıl bir farklılık vardır? c) Günümüz Türkiye’inde, TBMM’deki siyasi parti temsilcileri, Merve Kavakcı olayını nasıl değerlendirmektedirler? sorularına cevap aranmıştır.

İlk soruya ilişkin olarak, 1999’da Kavakcı’nın milletvekili seçilmesiyle başlayıp, TBMM’de milletvekili yemini etmesinin engellendiği süreçte yaşananların, ulusal yazılı medyaya yansımaları

incelendiğinde, hâkim medya kuruluşlarının başörtülü siyaset yapmanın Cumhuriyet'e ve Atatürk İlkelerine aykırı olduğu vurgusu yaptıkları görülmüştür. Aynı zamanda, Kavakcı'ya "ajan, provakator" suçlamaları yöneltilmiştir. Kavakcı nezdinde, FP'ye oy veren kesimlerin de aşağılandıkları ve hakarete maruz kaldıkları anlaşılmıştır.

İkinci soruya ilişkin olarak, Türkiye'de seçilerek TBMM'ye girmeye hak kazanan, inancı gereği başörtüsü kullanan Kavakcı, mensubu olduğu Fazilet Partisi ve bu Partiye oy verenler medya gücünü de ellerinde bulunduran sivil ve askeri bürokrasi tarafından sözlü, yazılı linçe ve tehditlere maruz kalmışlardır. ABD'de Omar'a ilişkin ulusal yazılı medyadaki haberler ise daha çok onun mülteci, Müslüman ve siyahi kimliği hakkındadır. Halkının önemli bir kesimi Müslüman olmayan ABD'de, ulusal yazılı medyanın Omar'a, Partisi'ne ve onlara oy veren kesimlere karşı tahrik edici bir dil kullanmaktan kaçındıkları söylenebilir.

Üçüncü soruya ilişkin olarak, görüşmeye katılanlardan kendilerini seküler şeklinde tanımlayanların, başörtülü siyaset konusuna daha ılımlı baktıkları söylenebilir. Türkiye'de vesayetçi anlayışın etkisini yitirmesinde Kavakcı olayının etkisine özellikle vurgu yapılmıştır. Görüşmeciler sorunun tam anlamıyla çözümü noktasında, uzlaşmacı ve toplumun her kesimini kapsayan yeni bir anayasa ile demokratik ve hukuk devletinin güçlendirilmesi gerektiğine değinilmiştir. Devletin kadınların güçlendirilmesine ilişkin desteklerinin artırılması ve siyasette cinsiyet kotası uygulamasının da başörtülü siyaset sorununun çözümüne katkıda bulunabileceği ifade edilmiştir. Görüşülen ve kendilerini seküler tanımlayan siyasetçilerin, Kavakcı olayında, 1999'da TBMM'de sergilenen tavrın doğru olmadığı yönündeki beyanları ise çalışmaya başlarken öngörülmeleyen bir cevap olmuştur.

Kuramsal bağlamda değerlendirildiğinde, laikliğin genelde, devletin dini olmayacağı anlayışından hareketle, tüm dinlere ve inançlara eşit mesafede durması şeklinde algılandığı görülmektedir. Devletlerin, insanların huzuru ve mutluluğu için var oldukları düşünüldüğünde, vatandaşların inandıkları ya da inanmadıkları gibi huzur içinde yaşayabilmeleri bakımından devletin yurttaşlarının dinlerine ve inançlarına müdahalede bulunması kabul edilemez. Batılı devletler, 30 Yıl Savaşları gibi 16. yüzyılın sonlarına kadar süren din ve mezhep savaşları sonrasında, laiklik ilkesini geliştirerek, bir arada yaşamanın yolunu bulmuşlardır. Diğer fikirler gibi laiklik düşüncesi de Türkiye'ye Batı'dan aktarılmıştır. Ancak Türkiye'de laiklik, devletin tüm din ve inançlara eşit mesafede bulunması şeklinde uygulanmamıştır. Cumhuriyeti kuran, askeri ve sivil bürokrasiyi ele geçirerek merkeze yerleşen kadro, Türkiye'de geri kalmışlığın faturasını Müslümanlara çıkartmıştır. Laiklik ilkesi, modernleşme veya Batılılaşma bağlamında, Türk halkını İslam'dan ve geleneklerinden koparma aracına dönüştürülmüştür. Önce Tek Parti dönemi, sonrasında ise her on yılda bir tekrarlanan askeri darbelerle İslamcı veya muhafazakar yönü ile öne çıkan kadroların merkeze yerleşmelerine izin verilmemiştir. Bu durum, merkezin sunduğu imkanlardan dışlanan çevrenin birbirlerine, inançlarına

ve geleneklerine daha fazla sarılmalarını sağlamıştır. Dolayısıyla, 1999 Kavakcı olayını “merkez-çevre kuramı” bağlamında değerlendirmek mümkündür. Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde açtığı Batılı tarzdaki okullarda yetişen, sonrasında askeri ve sivil bürokrasiye hakim olan kadrolar Cumhuriyeti kurduktan sonra, onu yaşatabilmek adına, laiklik ilkesine sarılarak toplumun dini ve gelenekleriyle mücadeleye girişmişlerdir. Kavakcı’nın başörtüsüyle TBMM’ye girmesi üzerine merkez medyasıyla, askeri ve sivil bürokrasisiyle harekete geçmiş, merkezdeki konumunu bir süre daha korumayı başarmıştır.

Yöntem bağlamında değerlendirildiğinde, bir döneme damgasını vuran ve zaman zaman gündeme gelen başörtülü siyaset konusunun nitel bir araştırma kapsamında, olayın baş aktörü Kavakcı ve TBMM’de grubu bulunan ve araştırmaya katılmayı kabul eden siyasetçilerle görüşülerek toplanması araştırmanın güçlü yönleridir. Buna karşın, Kavakcı ve Omar’ın ulusal meclislerde temsiline ilişkin haberlerde yalnızca ertesi günkü gazetelerde yer alan haberlere yer verilmesi, diğer ülkelerdeki örneklerle yer verilmemesi araştırmanın zayıf yönleridir. Yine araştırmanın Covid-19 pandemisi sürecinde yapılması nedeniyle görüşülmek istenen herkese ulaşılması da mümkün olmamıştır. Araştırmanın, ABD ve Türkiye dışındaki ülkelerdeki örnekleri ve haberleri kapsayacak şekilde geliştirilmesi potansiyeli bulunmaktadır.

Sonuçta, Türkiye özelinde laikliğin Batılı anlamda devletin tüm din ve inançlara mesafeli durması şeklinde algılanmadığı, toplumu Batılı bir topluma dönüştürmede bir baskı aracı haline dönüştürüldüğü söylenebilir. Askeri ve sivil bürokrasi, merkezdeki konumu ve eline geçirdiği laiklik sopasıyla halkı terbiye etmeye çalışmış, bu konuda uzunca bir süre başarılı olmuştur. Başörtüsüyle, seçilerek ulusal meclise girilmesi laiklik ilkesine bağlı ABD ve Türkiye’de farklı tepkilerle karşılanmıştır. Halkının çoğunluğu Müslüman olmayan ABD’de bu durum ilgi çekici bulunup, Omar’ın dini, rengi ve mülteci olmasına vurgu yapılmışken, ulusal yazılı medyada kişilik haklarına ve temsil ettiği siyasi duruşa karşı haberlere rastlanmamıştır. Türkiye’de ise, Kavakcı’nın başörtüsüyle seçilip, TBMM’ye yemin etmek üzere girmesi ulusal bir sorun haline getirilmiştir. Günümüzde, TBMM’de siyaset yapan ve kendilerini seküler olarak tanımlayanların başörtüsüyle siyaset meselesine daha ılımlı baktıkları görülmektedir. Bu durum merkez ve çevrenin yer değiştirmesiyle birlikte, aynı olaya karşı gösterilen refleksin benzer şekilde farklılaştığını ortaya koymaktadır. Ayrıca Kavakcı olayı, tarihin hiçbir döneminde sömürgeleştirilemeyen Türkiye’de bir dönem merkezi güç ve iktidarı elinde bulunduran bürokrasi ve medyanın, mensubu oldukları milletin dinine ve geleneklerine ne kadar yabancılaştıklarını göstermesi bakımından ibret verici bir süreç olarak değerlendirilebilir.

First Appearance of Headscarved Female Politician in National Printed Media in Context of Secularism

EXTENDED SUMMARY

In this research, it is aimed to determine how the two female politicians, who were elected for the first time in national assemblies with headscarves, were perceived in the national print media of these countries in two different countries that adhere to the principle of secularism. The research was designed as a case study. Following the election of Merve Kavakcı from Turkey to the Turkish Grand National Assembly in 1999 and the election of Ilhan Omar from the United States as a Senator in 2018, the reflections of these events on the national written media of both countries are handled as case study items. Revealing how the headscarved politics, which left its mark on a period in Turkey, appeared for the first time in the national print media was deemed worthy of investigation to show how far the media moved away from the beliefs and values of the people in a country where the principle of secularism was applied in the strictest way, in a country where the majority was Muslim. The research was designed as a qualitative case study. The questions of a) How was the headscarved politics seen for the first time in the Turkish national print media? b) What is the difference between the events of Merve Kavakcı and Ilhan Omar being seen in the national media of the USA and Turkey? c) How do the leading figures of the political parties in the Grand National Assembly of Turkey evaluate the Merve Kavakcı event today? were sought in the research.

Regarding the first question, when the reflections of what happened in the process that started with Kavakcı's election as a parliamentarian in 1999 and were prevented from taking the parliamentary oath in the Grand National Assembly of Turkey, on the national print media, it was seen that the dominant media organizations emphasized that wearing a headscarf in politics is against the Republic and Atatürk's Principles. At the same time, charges of "agent, provocateur" were brought against Kavakcı. Along with Kavakcı, it was understood that those who voted for the Fazilet Party were also humiliated and insulted.

Regarding the second question, Kavakcı, who was elected in Turkey and entitled to enter the Turkish Grand National Assembly and wears a headscarf because of her belief, was subjected to verbal and written lynchings and threats by the civil and military bureaucracy, who also had the power of the media. The news about Omar in the national print media in the USA is mostly about her refugee, Muslim, and black identity. It can be said that in the USA, where a significant part of its population is not Muslim, the national print media refrains from using provocative language against Omar, her party, and those who voted for them.

Regarding the third question, it can be said that those who define themselves as secular among the interviewees have a more moderate view of the headscarved politics. Emphasis was placed on the effect of the Kavakcı incident on the loss of the influence of the tutelary approach in Turkey. The interviewees emphasized the need to strengthen the democratic state with a new constitution that is conciliatory and covers all segments of the society to fully resolve the problem. It has been stated that increasing the state's support for women's empowerment and implementing a gender quota in politics may also contribute to the solution of the headscarved politics problem. The statements of politicians who were interviewed and who defined themselves as secular, that the attitude displayed in the Grand National Assembly of Turkey in 1999 was not correct in the Kavakcı incident, was an unexpected response in the beginning of the study.

When evaluated in a theoretical context, it is seen that secularism is generally perceived as keeping an equal distance from all religions and beliefs, based on the understanding that the state will not have a religion. Considering that states exist for the peace and happiness of people, it is unacceptable for the state to interfere with the religions and beliefs of its citizens so that citizens can live in peace as they are believers or not. Western states, after the wars of religion and sect that lasted until the end of the 16th century, such as the 30 Years War, found a way to live together by developing the principle of secularism. Like other ideas, the idea of secularism was transferred to Turkey from the West. However, secularism in Turkey has not been implemented as the state's equal distance from all religions and beliefs. The people who founded the Republic and settled in the center by seizing the military and civil bureaucracy, brought the blame for the underdevelopment in Turkey to the Muslims. In the context of modernization and westernization, the principle of secularism has been transformed into a tool to detach the Turkish people from Islam and their traditions. First, during the Single-Party period, and then with the military coups repeated every ten years, the Islamist or conservative cadres were not allowed to settle in the center. This situation enabled the environment, which was excluded from the opportunities offered by the center, to embrace each other, their beliefs, and traditions more. Therefore, it is possible to evaluate the 1999 Kavakcı event in the context of "center-periphery theory". The cadres who grew up in the Western-style schools opened in the last period of the Ottoman Empire, and then dominated the military and civil bureaucracy, started to struggle with the religion and traditions of the society by embracing the principle of secularism to keep it alive after the Republic was founded. After Kavakcı entered the Grand National Assembly of Turkey with a headscarf, secularism acted with the central media, military, and civil bureaucracy, and managed to maintain its central position for a while.

When evaluated in the context of the method, it is the strengths of the research that the headscarved politics issue, which left its mark on a period and came to the agenda from time to time, was gathered through qualitative research with Kavakcı, the main actor of the event, and politicians who had a

group in the Turkish Grand National Assembly and agreed to take part in the research. On the other hand, the weak aspects of the research are that only the news in the next day's newspapers are included in the news about the representation of Kavakcı and Omar in national assemblies, and examples from other countries are not included. Again, because the research was carried out during the Covid-19 pandemic, it was not possible to reach everyone who wanted to be interviewed. The research has the potential to be developed to include examples and news from countries other than the USA and Turkey.

As a result, it can be said that secularism in Turkey is not perceived as the state keeping a distance from all religions and beliefs in the Western sense, but has been transformed into a tool of oppression in transforming society into a Western one. The military and civil bureaucracy tried to discipline the people with its central position and the stick of secularism, and it was successful in this regard for a long time. Being elected to the national parliament with a headscarf has been met with different reactions in the USA and Turkey, which adhere to the principle of secularism. While this situation was found interesting in the USA, where most of its population is not Muslim, and Omar's religion, color and refugee status were emphasized, there were no reports against personal rights and the political stance she represented in the national print media. In Turkey, Kavakcı's election with a headscarf and her entry into the Turkish Grand National Assembly to take an oath has become a national issue. Today, it is seen that those who do politics in the Grand National Assembly of Turkey and define themselves as secular look more moderately at the issue of politics with the headscarf. This situation reveals that with the displacement of the center and the periphery, the reflex shown against the same event differs in a similar way. In addition, the Kavakcı incident can be considered as an exemplary process in terms of showing how alienated the bureaucracy and media, which once held the central power and power in Turkey, which has never been colonized in any period of history, have become alienated from the religion and traditions of the nation they belong to.

KAYNAKÇA

- Hepkon, Z. (2003). Kurumsal Kimlik İnşasını Belirleyen Faktörler: Bir Literatür Taraması. İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi. Sayı:9, 175-211.
- Acar, A. & Çelebi, M. B. (2012). Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Cumhurbaşkanlığı Makamının Önemi ve 2007 Yılı Anayasa Değişiklikleri Çerçevesinde Abdullah Gül'ün Görev Süresi Tartışmaları. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 12 (23), 1-34.
- Aksoy, M. (2005). Başörtüsü – Türban: Batılılaşma – Modernleşme, Laiklik ve Örtünme. Kitap Yayınevi: İstanbul.
- Aktaş, C. (2006). Türbanın Yeniden İcadı. Kapı Yayınları: İstanbul.
- Albayrak, Ş. (2015). “Batı Ülkelerinde Din-Devlet İlişkilerindeki Alternatif Modeller ve Türkiye Örneği”. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt, Sayı: 48, Haziran, 185-198.
- Altınıyıldız, N. (2003). “İmparatorlukla Cumhuriyet Arasındaki Eşikte Siyaset ve Mimarlık: Eskiye Muhafaza/Yeniye İnşa”. Ahmet Çiğdem (ed). Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Mufazakarlık Cilt 5, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Ateş, T.1(1980). Türk Devrim Tarihi. İstanbul Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Aydın, M. (2001). Kadın. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 24, 86-94, İstanbul.
- Başgil, A. (2011). Din ve Laiklik. Kubbealtı Yayınları: İstanbul.
- Bauberot, J. (2003). Avrupa Birliği Ülkelerinde Dinler ve Laiklik. Ufuk Kitapları: İstanbul.
- Beaviour, S. (2010). The Secaond Sex. Vintage Books.
- Bezci, B. (2015). “Sekülerizm ve Laikliğin Demokrasi Bağlamında Tartışmak”. Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 2.
- Cebeci B. (2018). Başörtüsü Mücadelesinin Değişen Yolculuğu. <https://m.bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/193792-basortusu-mucadelesinin-degisen-yolculugu>,(Erişim: 29.10.2021).
- Cumhuriyet Gazetesi, 4 Mayıs 1999.

- Eisenstein, Z. (1999). "Constructing a Theory of Capitalist Patriarchy and Socialism Feminism", *Critical Sociology*, Vol. 25, No. 2-3, 196-217.
- Ertit, V. (2014). "Birbiri Yerine Kullanılan İki Farklı Kavram: Sekülerleşme ve Laiklik". *Akademik İncelemeler Dergisi* Cilt 9 Sayı:1.
- Fazilet Partisi'nin Kapatılmasına İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararı, RG: 05/01/2002-24631.
- 1982 Anayasası, 09/11/1982-17863 (Mükerrer).
- Gözler, K. (2018). *Kısa Anayasa Hukuku*, Ekin Basım Yayın Dağıtım. 16. Baskı. Bursa.
- Gözler, K. (2008). *Anayasa Hukukuna Giriş*. Ekin Basım Yayın Dağıtım. 13. Baskı. Bursa.
- Güler, F. (2020). *Yüksek Seçim Kurulunun Yapısı ve İşlevsel Sorunlarını Giderici Çözümler*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa.
- Güler, A.; Halıcioğlu, B.; Taşgın, S. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma*. Seçkin Yayınevi: Ankara.
- Heper, M. (1985). *Türkiye'de Devlet Geleneği*. 2. Baskı, DoğuBatı Yayınları: Ankara.
- Heywood, A. (2011). *Siyasi İdeolojiler*. Şeyma Akın vd. (çev). Adres Yayınları: Ankara.
- İnce, H. (2010). *Muhafazakar İdeoloji: Din-Siyaset*. Alan Yayınları: İstanbul.
- Kanadoğlu, K. (2013). "Laiklik ve Din Özgürlüğü". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı: 109.
- Kartal, F. (2016). "Kadınların Yurttaşlığı ve Feminist Kuram". *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 49, Sayı 3.
- Kavakçı-İslam, M. (2014). *Başörtüsüz Demokrasi'de Adı Konmamış Darbe*. Timaş: İstanbul.
- Keyder, Ç. (1987). *State and Class in Turkey: A Study in Capitalist Development*. Verso Press: London and New York.
- Koçal, V. (2012). 'Çevre'den 'Merkez'e Yönelim Bağlamında Türkiye'de Muhafazakârlığın Dönüşümü: Siyasal İslâmcılıktan Muhafazakâr Demokratlığa AK Parti Örneği. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* , (1) , 81-111.

- Lewis, B. (2007). Modern Türkiye'nin Doğuşu. Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
- Mardin, Ş. (2015). Bediüzzaman Said Nursi Olayı: Modern Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişim. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Milliyet Gazetesi, 4 Mayıs 1999.
- Özdemir, H. (2007). Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanlığı Seçimleri. Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Özipek, B. (2000). Muhafazakar Düşünce Geleneğinde Akıl, Toplum, Siyaset. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi A.B.D. Doktora Tezi, Ankara.
- Özkan, M. (2016). "Türk Muhafazakarlığı Siyasal Bir Gelenek (Mi?)". Akademik Hassasiyetler Dergisi, Cilt:3, Sayı:5.
- Özkul, F. (2014). "Anayasalarımızda Laiklik İlkesi". Ankara Barosu Dergisi, Sayı:4, 271-310.
- Sertoğlu, M. (1969). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Azınlık Meselesi". Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı:25, Ekim.
- Patton, M. (2018). Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri, Pegem Akademi, Ankara.
- Rommelspacher, B. (1999). Right-Wing 'Feminism': A Challenge to Feminism as an Emancipatory Movement. Ed. Yuval-Davis, N. Ve Webner, P. Women, Citizenship and Difference, Zed Books, London.
- Sevim, A. (2005). "Feminizm", İstanbul yayınları: İstanbul.
- Shils, E. (2002), "Merkez ve Çevre" Yusuf Ziya Çelikkaya (çev). Türkiye Günlüğü, 70: 86-96.
- Şişman, N. (2013). Emanetten Mülke: Kadın, Beden, Siyaset. İz Yayıncılık: İstanbul.
- Şişman, N. (2019). Sınırsız Dünyanın Yeni Sınırı Başörtüsü. İnsan Yayınları, İstanbul.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı-MEB (1972). Tebliğler Dergisi, Cilt 35, Sayı 1684-1726.
- Tayhani, İ. (2009). "Türkiye Cumhuriyeti'nin Temeli: Laiklik". Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Bahar, Sayı:43, 517-529.

The Constitution of the United States of America (2002), Fall Rver Press: New York.

Toruk, İ. (2011). “Türkiye’de Başörtüsü Sorunu ve Yazılı Medya Sunumu”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 30, 2011, 483 – 514.

Walby, S. (1990). Theorizing Patriarchy, Cambridge, Basil: Blackwell.

Yapıcı, A. (2016). Toplumsal Cinsiyet Din ve Kadın. Çamlıca Yayınları: İstanbul.

Yetim, F. (2014). “Liberal Muhafazakarlık ve Düşünsel Tutarlılık Ekseninde Farklı Bir Türkiye Entellektüeli: Ali Fuat Başgil”. Muhafazakar Düşünce Dergisi, Yıl:10, Sayı:39, Ocak-Şubat, Mart, 61-70.

Yetkin, A. (2013). “Kemalizm ve Düzenin Laikleştirilmesi: Teorik Bir Bakış”. Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi, Sayı:2, Cilt:1, 57-82.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. 10. Baskı, Seçkin Yayıncılık: Ankara.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayıncılık: Ankara.

Yıldırım, F. ve Gül, H. (2021). Uluslararası kalkınma politikaları ve kadınların güçlendirilmesi üzerine bir değerlendirme. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10(1), 679-695.

Yılmaz. Ş. (2018). Müslüman Kadınların Doktor Ablası Gülsen Ataseven. <https://www.dunya-bizim.com/portre/musluman-kadinlarin-doktor-ablasi-gulsen-ataseven-h28023.html>, (Erişim, 29.10.2021).

1961 Tarih ve 334 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, RG: 09/07/1961-10859.

1982 Tarih ve 2709 ayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, RG: 09/11/1982-17863 (Mükerrer).

1981 Tarih ve 8/3349 Sayılı Milli Eğitim Bakanlığı ile Diğer Bakanlıklara Bağlı Okullardaki Görevlilerle Öğrencilerin Kılık Kıyafetlerine İlişkin Yönetmelik, (RG: 07/12/1981-17537).

2010 Tarih ve 5982 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, RG: 13/05/2010-27580.

İnternet Kaynakları

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI (DİB), [https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/ 1](https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/1), (Erişim Tarihi: 10/06/2019).

HÜRRİYET – “Türbanlı First Lady’e Kadınlardan Büyük Tepki” <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/turbanli-first-lady-e-kadınlardan-buyuk-tepki-6404820> (Erişim Tarihi: Şubat 2021).

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/first-lady-icin-turban-protokolu-7314328>, (Erişim: 06.11.2021).

<https://www.star.com.tr/politika/o-gun-neler-yasamisti-iste-merve-kavakci-olayi-haber-802075/>, (Erişim: 06.11.2021).

<https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/turbanli-hakim-cikisiyla-tepki-ceken-saglardan-yeni-aciklama-6193661/>, (Erişim: 07.11.2021).

Anayasa Mahkemesi Ak Parti Kararı, Esas Sayısı: 2008/1 (Siyasî Parti Kapatma), Karar Sayısı: 2008/2, RG: 24/10/2008-27034.

YSK'nın 17.05.1999 tarih ve 1585 sayılı kararı <http://www.ysk.gov.tr/doc/ilkeKarar/dosya/4606/1999-1585-karar.htm>

Anayasa Mahkemesi Kararı için bkz. RG: 05/02/2002-24631

Siyasette Kadınlar: 2021, <https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2021/Women-in-politics-2021-tr.pdf> (Erişim Tarihi: 21.12.2021).

At the Intersection of Two Criminalized Identities’: Black and Non-Black Muslims Confront a Complicated Relationship With Policing and Anti-Blackness <https://time.com/5884176/islam-black-lives-matter-policing-muslims/> (Erişim Tarihi: 15.12.2021).

Anti-Muslim Activities in the United States 2012-2018 <https://www.newamerica.org/in-depth/anti-muslim-activity/> (Erişim Tarihi: 12.12.2021).

“AKP Kapatılmadı Hazine Yardımı Kesiliyor”

<https://www.cnnturk.com/2008/turkiye/07/30/akp.kapatilmadi.hazine.yardimi.kesiliyor/486500/index.html> (Erişim Tarihi: 20.12.2021).

“Köşk İçin 367 Tartışması” (2006), <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/kosk-icin-367-tartismasi-183006> (Erişim Tarihi: 20.12.2021).

2010 Tarih ve 27580 Sayılı Resmi Gazete, (2010) Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Kanun No. 5982, Kabul Tarihi:7/5/2010.

Hürriyet Gazetesi. Türban Yasağının Geçmişi (10 Şubat 2008). <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/turban-yasagin-in-gecmisi-8201449>, (Erişim: 30.10.2021).

1993 tarihli Din Özgürlüğü Restorasyonu Yasası-<https://www.congress.gov/bill/103rd-congress/house-bill/1308>.

KATKI ORANI	AÇIKLAMA	KATKIDA BULUNANLAR
Fikir/Kavram	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak	Aslı BEK Mustafa KARA
Tasarım	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak	Aslı BEK Mustafa KARA
Veri Toplama ve İşleme	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlamak	Aslı BEK
Tartışma ve Yorum	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak	Aslı BEK Mustafa KARA
Literatür Taraması	Çalışma için gerekli literatürü taramak	Aslı BEK